

บทสังเคราะห์การศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วม
ในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่
จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส

โดย

ร้อยตำรวจโทหญิงนวลตา อาภาคัพพะกุล

ได้รับการสนับสนุนจาก สถาบันวิจัยระบบสุขภาพ ภาคใต้
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

2552

คำนำ

สรรพ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มีภารกิจที่สำคัญคือ การสนับสนุนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพใน 14 จังหวัดภาคใต้ การสนับสนุนนี้ไม่ได้เน้นเฉพาะบุคลากรทางสาธารณสุขเท่านั้นแต่รวมถึงกลุ่มวิชาชีพอื่น ๆ ด้วย ทั้งนี้เพราะเรื่องของสุขภาพไม่ได้เน้นที่การเกิดโรคเพียงอย่างเดียวแต่รวมถึงสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม รวมถึงชาติพันธุ์ การเมือง การปกครองที่ล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพะทั้งกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ

พื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นในด้าน ความเป็นพหุวัฒนธรรม ที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน ปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่(มากกว่าร้อยละ 90) เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม และมีวิถีชีวิตตามแบบอย่างของศาสนาอะหมัหมัด ที่มีคัมภีร์อัลกุรอานเป็นเหมือน ธรรมนูญแห่งชีวิต และสิ่งที่ถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้นับถือศาสนาอิสลามคือ การเรียนรู้ในเรื่องของศาสนา โดยใน 3 จังหวัดชายแดนมีโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา/สถาบันปอเนาะมากกว่า 588 แห่ง ซึ่งแต่ละแห่งก็มีความเป็นอิสระของตนเอง

จากแนวคิดสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขาของ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ที่เน้นเรื่องการแก้ไข ปัญหาสุขภาพะที่ต้องอาศัยความร่วมมือทั้งของปัจเจกบุคคล ระบบการบริการและการสนับสนุนจากภาค การเมือง คือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ในการแก้ไขปัญหา แนวคิดนั้นนำมาสู่การมองการแก้ปัญหาด้าน สุขภาพของประชาชนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่พบว่า จะต้องมีการส่งเสริมให้ประชาชนมีสุขภาพะที่ดีขึ้น โดยผ่านกระบวนการวิจัย ซึ่งในระยะแรกของการค้นหาปัญหา สรรพ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้ใน การสนับสนุนการศึกษาของเยาวชน และคณะ (2551) การประเมินสถานการณ์ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมใน สถาบันปอเนาะและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาเป็นโครงการนำร่อง และพบว่า ในพื้นที่ดังกล่าวมีปัญหาเรื่อง สุขาภิบาล การจัดการน้ำ ขยะรวมถึงที่พักของนักเรียน จากนั้น สรรพ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์จึงได้ มีแนวคิดในการต่อยอดผลการศึกษาเพื่อให้เกิดการพัฒนาสุขภาพในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา/สถาบัน

ปอเนาะ โดยการมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา/สถาบันปอเนาะ สถานีนามัย และองค์การปกครอง ส่วนท้องถิ่น โดยระยะแรกพบว่า ทั้ง 3 องค์การหลักมีความสัมพันธ์กันแบบหลวม ๆ ความพยายามที่จะทำให้เกิด ความร่วมมือคือ การให้ทุกฝ่ายร่วมคิดร่วมทำเพื่อการแก้ปัญหาสุขภาพอนามัย โดยมีประเด็นร่วมคือ การจัดการ ขยะ โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เป็นเวลา 6 เดือน ถึงแม้ผลการดำเนินงานที่ปรากฏยังไม่ชัดเจน แต่ สิ่งที่เกิดขึ้นคือ การร่วมมือกันในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักวิชาการและชุมชน ก่อให้เกิดแนวคิดในการวางนโยบาย/แผนเพื่อการแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง และการลงนามความร่วมมือกัน ระหว่าง สถานีนามัย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา/สถาบันปอเนาะ ที่เป็น รูปธรรม

บทบาทต่อไปของ สรรพ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ คือ การสนับสนุนเชิงวิชาการต่อไป

ผู้สังเคราะห์ได้สังเคราะห์ กระบวนการ ข้อเด่น ข้อด้อยของการสนับสนุนการจัดการองค์ความรู้ของ โครงการนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่การแก้ไขปัญหาสุขภาพอนามัยในพื้นที่ 3 จังหวัด ชายแดนภาคใต้ที่ถือว่าเป็นพื้นที่พิเศษต่อไป

ร้อยตำรวจโทหญิงนวลตา อาภาศัพท์กุล

10 กรกฎาคม 2552

กิตติกรรมประกาศ

บทสังเคราะห์นี้จะสำเร็จไม่ได้ หากไม่ได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย ผู้สังเคราะห์ขอขอบคุณ ผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บาบอจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และทีมวิจัยกลาง

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พงศ์เทพ สุธีรัฐดิ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยระบบสุขภาพใต้ ที่ร่วมให้ข้อคิดเห็นและให้การสนับสนุนการดำเนินงาน

และที่ขาดไม่ได้คือ เจ้าหน้าที่ สถาบันวิจัยระบบสุขภาพใต้ ที่ให้ความช่วยเหลือในการค้นหาข้อมูล ละวัตถุดิบมาประกอบการสังเคราะห์

ร้อยตำรวจโทหญิงนวลตา อากาศพะกุล

10 กรกฎาคม 2552

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
กิตติกรรมประกาศ	ข
สารบัญ	ค
สารบัญแผนผัง	ค
สารบัญแผนภูมิ	ค
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ก
การสังเคราะห์โครงการ การศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชน ในพื้นที่ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส	1
บทวิเคราะห์ และ บทสังเคราะห์	7
ผลการติดตามความก้าวหน้าในแต่ละพื้นที่	12
การวิเคราะห์กระบวนการทำงาน	22
การวิเคราะห์ผลการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ	23
การเรียนรู้ที่เกิดขึ้น	25
ข้อดี	26
ข้อสังเกต	27
ข้อเสนอแนะ	28
ข้อเสนอแนะสำหรับผู้บริหาร	29
บรรณานุกรม	32
ภาคผนวก	33

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1 แสดงพื้นที่ศึกษาที่ 7 พื้นที่ ในจังหวัด ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส	13
แผนภูมิที่ 2 ศักยภาพและกิจกรรมโรงเรียนอัลอัศลามียะห์ อำเภอปานาเระ จังหวัดปัตตานีและภาคีร่วม	14
แผนภูมิที่ 3 ศักยภาพและกิจกรรมของโรงเรียนมานะวิทยา ตำบลปาดอน อำเภอ โคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานีและภาคีร่วม	15
แผนภูมิที่ 4 ศักยภาพและกิจกรรมของสถาบันศึกษาปอเนาะอิสลามศาสน์ดาร์ลุสลาม ตำบลตาเซะ อำเภอเมืองจังหวัดยะลาและภาคีร่วม	17
แผนภูมิที่ 5 ศักยภาพและกิจกรรมของโรงเรียนลูกมานูลอฮากิม ตำบลบาไร่ อำเภอ ยะหา จังหวัดยะลา และภาคีร่วม	18
แผนภูมิที่ 6 ศักยภาพและกิจกรรมของโรงเรียนแสงธรรมวิทยา อำเภอรามัน จังหวัด ยะลา และภาคีร่วม	19
แผนภูมิที่ 7 ศักยภาพและกิจกรรมของสถาบันศึกษาปอเนาะ สุนดลิสลาม อำเภอ ระแงะ จังหวัดนราธิวาสและภาคีร่วม	20
แผนภูมิที่ 8 ศักยภาพและกิจกรรมของสถาบันศึกษาปอเนาะอัลฟุรกอน อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส และภาคีร่วม	21
แผนภูมิที่ 9 สรุปการดำเนินงานโครงการ	31

สารบัญแผนผังแผนงาน

	หน้า
แผนผังที่ 1 โรงเรียนอัลอัคดากิลอิสลามียะห์ อำเภอปานาเระ จังหวัดปัตตานี	37
แผนผังที่ 2 โรงเรียนมานะวิทยา ตำบลป่าบอน อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี	38
แผนผังที่ 3 สถาบันศึกษาปอเนาะอิสลามศาสน์ดาร์สสาลาม ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัด ยะลา	39
แผนผังที่ 4 โรงเรียนลูกมานูลฮากีม ตำบลบาไร่ อำเภอยะหา จังหวัดยะลา	40
แผนผังที่ 5 โรงเรียนแสงธรรมวิทยา อำเภอรามัน จังหวัดยะลา	41
แผนผังที่ 6 สถาบันศึกษาปอเนาะ สุนูลอิสลาม อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส	42
แผนผังที่ 7 สถาบันศึกษาปอเนาะอัลฟุรกอน อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส	43

สารบัญแผนผังแผนงาน

	หน้า
ตารางที่ 1 แผนงานของสถาบันศึกษาปอเนาะอิสลามศาสน์ดาร์สลาม ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา	44
ตารางที่ 2 แผนการดำเนินการเรื่องการจัดการขยะของโรงเรียนลูกมานูฮ์ฮากีม ตำบลบาโร๊ะ อำเภอ ยะหา จังหวัดยะลา	45
ตารางที่ 3 แผนการดำเนินการเรื่องการจัดการขยะโรงเรียนแสงธรรมวิทยา ตำบลกะรอ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา	46
ตารางที่ 4 แผนการดำเนินการเรื่องการจัดการขยะโรงเรียนอัลอัคลาเกลอิสลามียะห์ ตำบลปานาเระ อำเภอปานาเระ จังหวัดปัตตานี	447
ตารางที่ 5 แผนการดำเนินการเรื่องการจัดการขยะสถาบันศึกษาปอเนาะมามะวิทยา(ปอเนาะนาค้อ กลาง) ตำบลป่าบอน อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี	48
ตารางที่ 6 แผนการดำเนินการ สถาบันศึกษาปอเนาะสุบลิลิสสลาม ตำบลกาลิซา อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส	49
ตารางที่ 7 แผนการดำเนินการเรื่องการจัดการขยะสถาบันศึกษาปอเนาะอัล-ฟุรกอนตำบลปะลุกาสา เมาะ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส	51

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

สถาบันวิจัยระบบสุขภาพ ภาคใต้มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มีภารกิจในการส่งเสริมให้เกิดงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของประชาชนใน 14 จังหวัดภาคใต้ โดยมีการจัดทำโครงการทั้งในรูปแบบการพัฒนาบุคลากรในพื้นที่เพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาศักยภาพด้านการวิจัยเชิงระบบ และการวิจัยกระบวนการทำงาน ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเช่น องค์กรด้านการศึกษา เกษตรและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้มีการทำงานร่วมกันเป็น "องค์กรรวมและบูรณาการ" อย่างแท้จริง โดยไม่เลือกกลุ่มวิชาชีพ หรือ ชชาติพันธุ์ โดยเฉพาะในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดน ที่เป็นพื้นที่ "พหุวัฒนธรรม" ที่มีบริบทของ "อัตลักษณ์" ของประชากรส่วนใหญ่ที่เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลามที่มีความจำเพาะและต้องทำความเข้าใจ เพื่อลดความขัดแย้งที่คงอยู่ใน 3 จังหวัดชายแดน จนกลายเป็นพื้นที่ "พิเศษ" ที่ต้องการความร่วมมือของหลายภาคส่วนในการพัฒนาสุขภาพอนามัยของคนในพื้นที่โดยมีความร่วมมือของนักวิชาการ ประชาสังคม สาธารณสุข และ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และที่ผ่านมา สวรส ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาสุขภาพในพื้นที่จึงได้สนับสนุนให้มีการศึกษาเรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน/สถาบันปอเนาะ (2551) จากรายงานการศึกษา 335 โรงเรียน ในพื้นที่จังหวัด ปัตตานี จำนวน 192 โรงเรียน จังหวัดนราธิวาส จำนวน 83 โรงเรียน และ จังหวัดยะลา จำนวน 60 โรงเรียน ทั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษา เรื่องสิ่งแวดล้อมทางกายภาพแต่ยังไม่ได้เชื่อมโยงถึงปัญหาสุขภาพและสรุปว่า โรงเรียนสอนศาสนาร้อยละ 60 มีปัญหาเรื่อง การจัดการขยะ โดยส่วนใหญ่คิดว่าพื้นที่ของตนยังขาดงบประมาณในการดำเนินงาน (29.41%) รองลงมาคือ การขาดทักษะความรู้ในการดำเนินงาน (10.78%) และการไม่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (7.19%) ตามลำดับความคิดเห็นต่อแนวทางในการแก้ปัญหา โรงเรียน /สถาบันศึกษาปอเนาะมีความต้องการของงบประมาณเพิ่มเติม (29.08%) เพื่อแก้ปัญหการจัดการขยะมากที่สุด รองลงมา คือ การให้ความรู้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง (10.78%) และการขอรับการสนับสนุนจาก อบต. (7.19 %) ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบปัญหาการจัดการน้ำที่พบว่าส่วนใหญ่ยังใช้น้ำบาดาลมีโรงเรียน 133 จาก 335 แห่ง ที่จำเป็นต้องได้รับการปรับปรุง

นอกจากนี้ในเรื่องส้วม ห้องน้ำห้องส้วม มี 20 แห่งจาก 335 แห่ง ที่มีห้องน้ำห้องส้วมอยู่ในระดับดี และ ถูกสุขลักษณะ มีอีก 166 ที่ขาดแคลนห้องน้ำห้องส้วม

ด้านสถานการณ์การจัดหอพัก พบว่า มีเพียง 28 แห่งที่มีการจัดการหอพักที่ดี และมีเพียง 8 แห่งที่ถูกสุขลักษณะ

โรงเรียนเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน แต่อาจจะด้วยความไม่เข้าใจถึงบทบาทของพื้นที่หรือกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องทำให้โรงเรียนปอเนาะเหมือนถูก "ทิ้ง" ให้แก้ปัญหาทุกอย่างที่เกิดขึ้นเอง การขาดการติดต่อและร่วมแก้ไขปัญหาก็ยิ่งทำให้เกิดความรู้สึกห่างเหิน ไม่เกิดความร่วมมืออย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังอาจมีผลมาจากนักเรียนที่เรียนในโรงเรียนปอเนาะส่วนหนึ่งมาจากนอกพื้นที่ ทำให้เจ้าของพื้นที่ขาดความรู้สึกผูกพันและขาดการมีส่วนร่วม

จากผลการศึกษาดังกล่าว นำมาสู่แนวทางในการจัดทำโครงการวิจัยและพัฒนา **การศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานี และ นราธิวาส** กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อ 1. ศึกษากระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาเครือข่ายการจัดการสุขภาพชุมชนในสถาบันศึกษาปอเนาะ/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแบบมีส่วนร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลและสถานีอนามัย 2. พัฒนารูปแบบการจัดการสุขภาพชุมชนในสถาบันศึกษาปอเนาะ/โรงเรียน

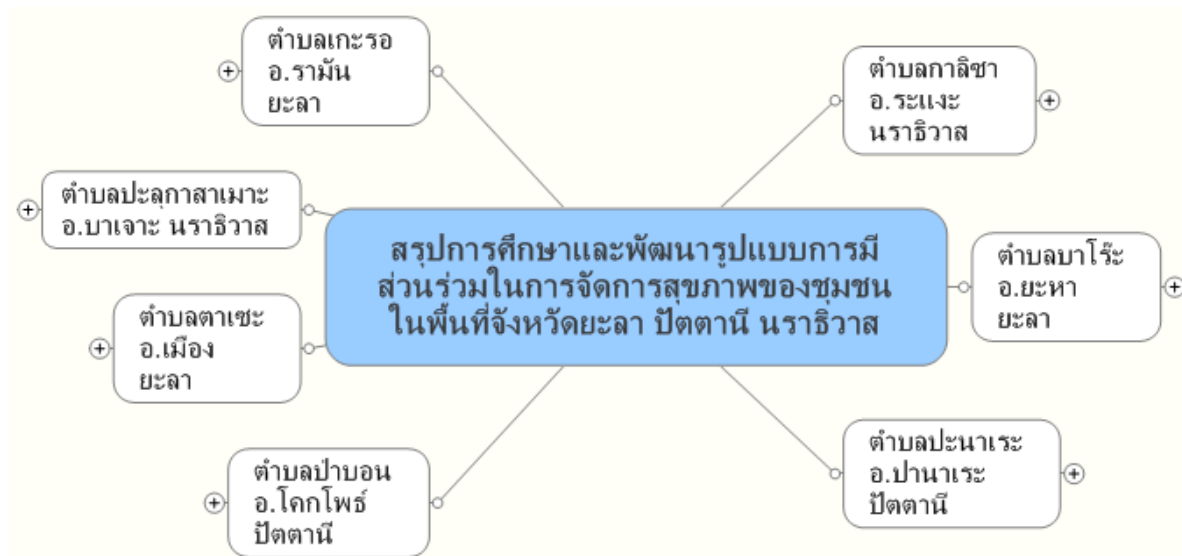
เอกชนสอนศาสนาอิสลามในประเด็นการจัดการขยะ การจัดการน้ำดื่ม น้ำใช้ การจัดการสุขอนามัยห้องส้วม และการจัดการหอพักโดยการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และ 3.พัฒนาแนวทางการส่งเสริมขยายผลการนำรูปแบบการจัดการสุขภาพชุมชนในสถาบันศึกษาปอเนาะโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในประเด็นการจัดการขยะ การจัดการน้ำดื่ม น้ำใช้ การจัดการ โดยมี พื้นที่ศึกษา คือ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่เข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 7 แห่ง โดยกระจายอยู่ทั้ง 3 จังหวัด ดังนี้ คือ จังหวัดนราธิวาส 2 แห่ง ปัตตานี 2 แห่ง และยะลา 3 แห่ง โดยกำหนดคุณสมบัติ คือ 1) ต้องมีความต้องการเข้าร่วมโครงการจัดการสุขภาพของสถาบันศึกษาปอเนาะ/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในพื้นที่ เพราะเป็นพื้นที่ปฏิบัติการหลักในการจัดการสุขภาพชุมชนแบบมีส่วนร่วม

2)ความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานของแต่ละภาคีในพื้นที่ ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติการดำเนินวิจัย และ3). ศักยภาพในการขับเคลื่อนการจัดการสุขภาพชุมชนของแต่ละภาคี

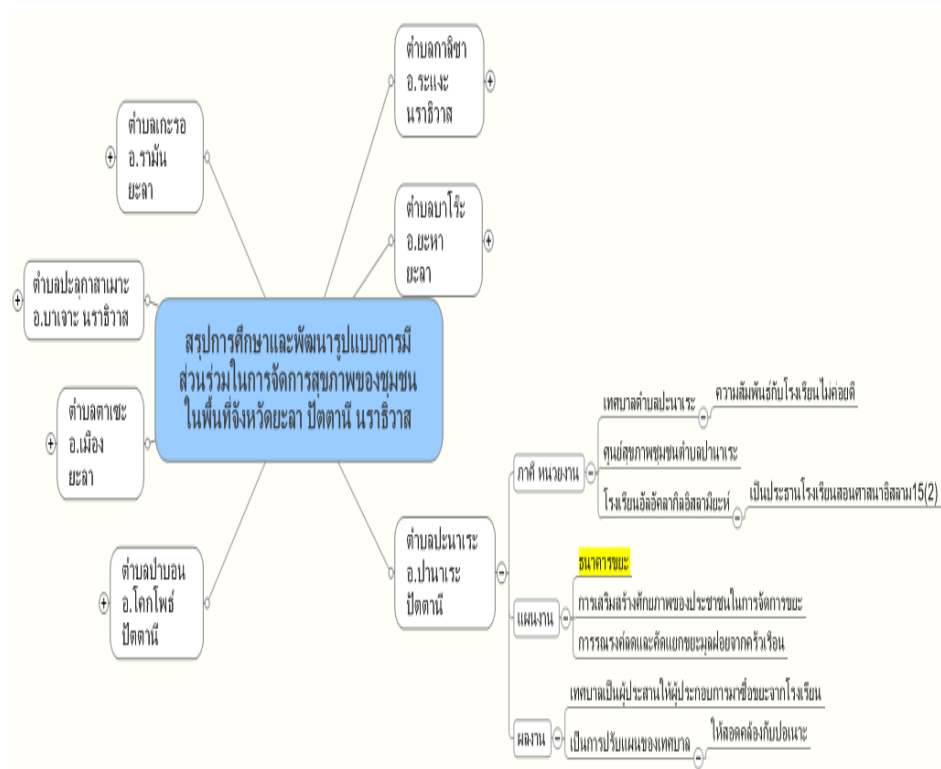
การจัดการงานวิจัย

สวรศ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ให้การสนับสนุนการวิจัยนี้โดยต่อยอดการศึกษาของ เยาวนิจ และคณะ (2551) ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งเป็นการประเมินสถานการณ์ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในสถาบันปอเนาะและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาเป็นโครงการนำร่อง และเมื่อทราบสถานการณ์ปัญหาก็ได้มีการกำหนดแผนในการแก้ไขปัญหาโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานีนอมาลัย และชุมชน คือ สถาบันปอเนาะ/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา ที่มีความพร้อมและประสงค์เข้าร่วมโครงการ และมีนักวิชาการในพื้นที่เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือในเรื่องความรู้ โดยมีเป้าหมายที่วางไว้คือ การมีสุขภาวะที่ดีในชุมชนของประชาชนในพื้นที่พิเศษซึ่งเป็นพื้นที่นำร่อง โดยดำเนินการผ่านกระบวนการต่าง ๆ กำหนดโดยทีมวิจัยและพื้นที่ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านศักยภาพ ความพร้อม สัมพันธภาพในพื้นที่และความรุนแรงของปัญหา ส่วนประเด็นที่ได้รับการหยิบยกมาเป็นประเด็นร่วมในการดำเนินงาน คือ การจัดการขยะ ซึ่งประเด็นนี้พบว่า บางแห่งมีการจัดการที่ดีอยู่แล้ว จึงเป็นเพียงการต่อยอดประเด็นการแก้ปัญหา พื้นที่เป้าหมายได้เรียนรู้ต้นแบบการจัดการขยะจากเทศบาลตำบลปริก และการประชุมกลุ่ม ซึ่งแต่ละพื้นที่มีการวางแผนการแก้ไขปัญหาการจัดการขยะในสถาบันปอเนาะ/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา โดยมีการการนำเสนอเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 3 ครั้ง เมื่อสิ้นสุดโครงการ (6 เดือน) พื้นที่เป้าหมายได้มีการลงนามความร่วมมือร่วมกัน โดยมี สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ภาคใต้ กระทรวงศึกษาธิการ และสวรศ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ร่วมเป็นสักขีพยาน

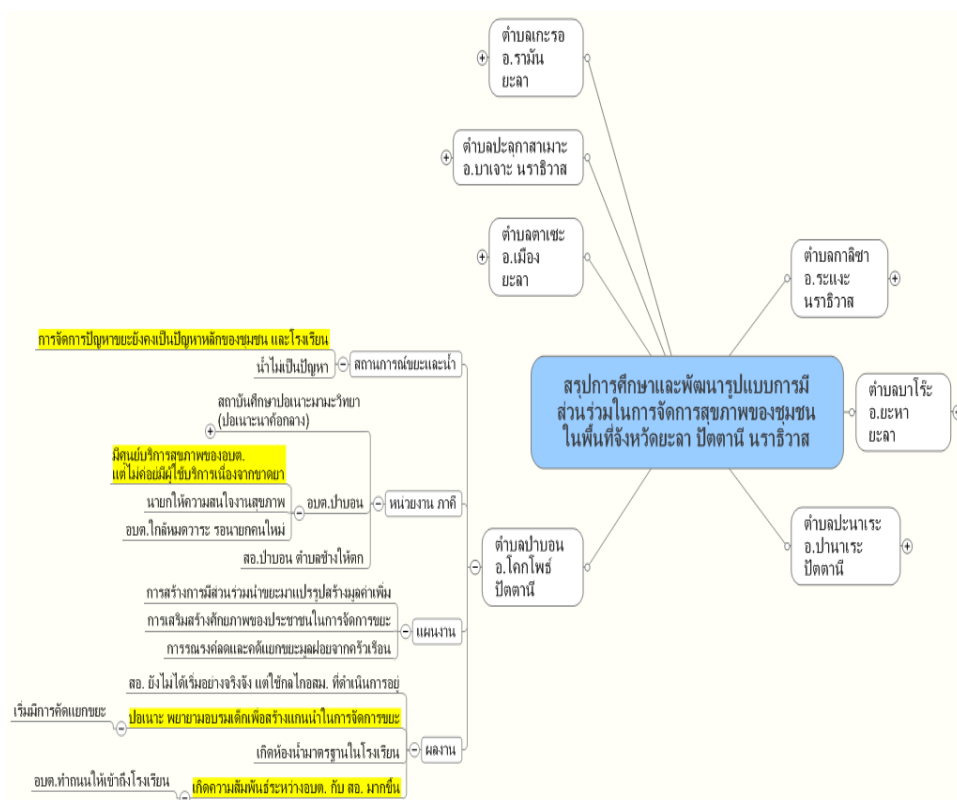
ด้านการติดตามความก้าวหน้า สวรศ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทำหน้าที่ประเมินภายในว่าในการพัฒนาโครงการดังกล่าวตามแนวทางการจัดการงานวิจัยและใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนแล้วเกิดผลลัพธ์เบื้องต้นที่คาดหวังคือ การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ความร่วมมือที่เกิดขึ้น สัมพันธภาพของคนในพื้นที่เป็นไปในทางบวก เกิดการแผนงานร่วมกัน(ถึงแม้จะยังไม่เห็นเป็นรูปธรรม) และท้ายที่สุดเกิดการลงนามความร่วมมืออย่างเป็นทางการซึ่งมีแนวโน้มในทางที่ดีเพื่อการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพและปัญหาอื่น ๆ ในพื้นที่พิเศษนี้ ที่เป็นการเพิ่มต้นทุนทางสังคมให้เพิ่มขึ้น โดยในแต่ละพื้นที่มีความเปลี่ยนแปลงและกิจกรรมที่เกิดขึ้นดังนี้

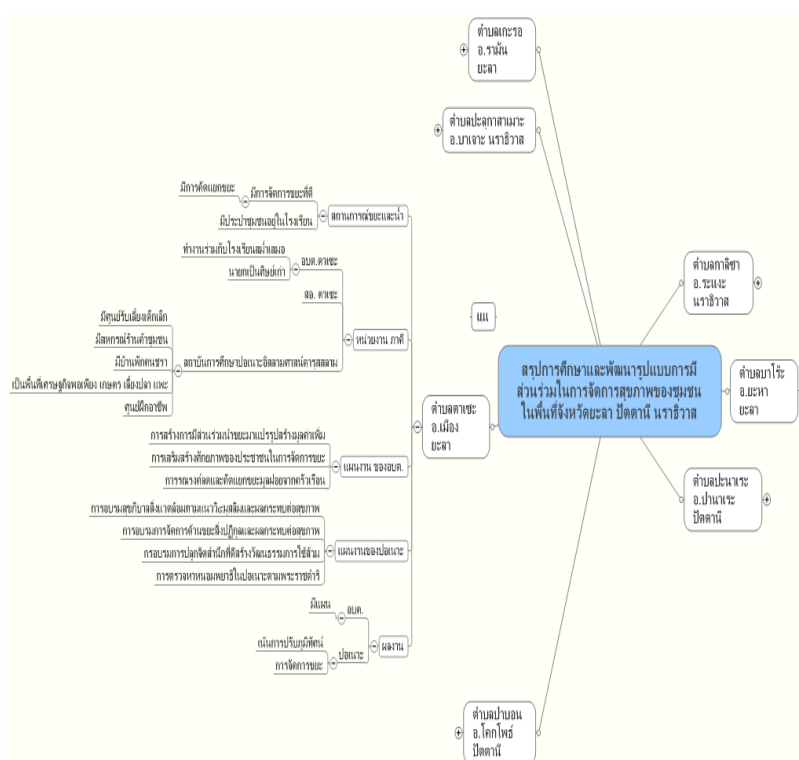
แผนภูมิที่ 1 พื้นที่เป้าหมาย ทั้ง 7 พื้นที่

แผนภูมิที่ 2 โรงเรียนอัลอัลลาลิลอิสลามียะห์ อำเภอปานาเระ จังหวัดปัตตานี

แผนภูมิที่ 3 ศักยภาพและกิจกรรมของโรงเรียนมานะวิทย์ฯ ตำบลปาบอน อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานีและภาคีร่วม

แผนภูมิที่ 4 ศักยภาพและกิจกรรมของสถาบันศึกษาปอเนาะอิสลามศาสน์ดาร์อุสลาม ตำบลตาเซะ อำเภอเมืองจังหวัดยะลาและภาคีร่วม

```

graph LR
    Title[สรุปการศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานี นราธิวาส]
    
    Title --- B1[ตำบลเกาะ  
อ.วามัน  
ยะลา]
    Title --- B2[ตำบลลิดา  
อ.ยะนะหานราธิวาส]
    Title --- B3[ตำบลบ๊ะจ๊ะ  
อ.ยะลา]
    Title --- B4[ตำบลปะนาาะ  
อ.ปานะเขตปัตตานี]
    Title --- B5[ตำบลปะลาตามะ  
อ.บาเจาะ นราธิวาส]
    Title --- B6[ตำบลตาเซะ  
อ.เมืองยะลา]
    Title --- B7[ตำบลป่าบอน  
อ.โคกโพธิ์ปัตตานี]
    Title --- B8[ตำบลเกาะ  
อ.วามัน ยะลา]
    
    Title --- C1[ด้านการจัดการและนำ]
    Title --- C2[หน่วยงาน กคช]
    Title --- C3[แผนงานออต]
    Title --- C4[ผลงาน]
    
    C1 --- D1[มีการจัดการระยะหนึ่งและยังคงเป็นปัญหา  
ทางด้านความขัดแย้งกับผู้นำชุมชน]
    C1 --- D2[ยังปฏิบัติงานตามกรอบสาธารณสุข  
ส.อ.เกาะ]
    C1 --- D3[ได้งบประมาณสนับสนุน 60%  
6800 บาทต่อหัวนักวิจัย  
เนื่องจากเจ้าของเป็นเอกชน]
    C1 --- D4[โรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม15(1)  
โรงเรียนแสงธรรมวิทยา]
    C1 --- D5[เข้าร่วมงานกับโรงเรียนมากขึ้น  
ออต.เกาะ]
    C1 --- D6[การจัดการนำ  
การจัดการระยะ]
    C1 --- D7[โรงเรียนเพิ่มริเข้า  
ออต.มีแผนงานออกแล้ว แต่ขัดขึ้น]
    C1 --- D8[ชื่อค้นโกล  
รับผิดชอบหาไปให้]
    
    C2 --- E1[โรงเรียนแสงธรรมวิทยา]
    C2 --- E2[โรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม15(1)]
    C2 --- E3[เข้าร่วมงานกับโรงเรียนมากขึ้น  
ออต.เกาะ]
    C2 --- E4[โรงเรียนเพิ่มริเข้า  
ออต.มีแผนงานออกแล้ว แต่ขัดขึ้น]
    C2 --- E5[ชื่อค้นโกล  
รับผิดชอบหาไปให้]
    
    C3 --- F1[โรงเรียนแสงธรรมวิทยา]
    C3 --- F2[โรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม15(1)]
    C3 --- F3[เข้าร่วมงานกับโรงเรียนมากขึ้น  
ออต.เกาะ]
    C3 --- F4[โรงเรียนเพิ่มริเข้า  
ออต.มีแผนงานออกแล้ว แต่ขัดขึ้น]
    C3 --- F5[ชื่อค้นโกล  
รับผิดชอบหาไปให้]
    
    C4 --- G1[โรงเรียนแสงธรรมวิทยา]
    C4 --- G2[โรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม15(1)]
    C4 --- G3[เข้าร่วมงานกับโรงเรียนมากขึ้น  
ออต.เกาะ]
    C4 --- G4[โรงเรียนเพิ่มริเข้า  
ออต.มีแผนงานออกแล้ว แต่ขัดขึ้น]
    C4 --- G5[ชื่อค้นโกล  
รับผิดชอบหาไปให้]
  
```

แผนภูมิที่ 6 ศักยภาพและกิจกรรมของโรงเรียนแสงธรรมวิทยา อำเภอราษีไศล จังหวัดยะลา และภาคีร่วม

การสังเคราะห์กระบวนการทำงาน

1. ต้นทุนทางสังคม

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าในการดำเนินงานครั้งนี้ทีมวิจัยกลางได้พยายามที่จะให้เกิดกระบวนการที่ขับเคลื่อนโดยพื้นที่เอง โดยกำหนดให้พื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการเป็นทีมปฏิบัติการที่มีองค์ประกอบ 3 ประการดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นในเรื่องคุณลักษณะของพื้นที่ศึกษา แต่เนื่องจากความไม่เข้าใจกันเป็นทุนเดิม(ข้อมูลนี้ได้จากทีมวิจัย และ ทีมปฏิบัติการ) ซึ่งอาจเป็นปัญหาในการดำเนินงาน เนื่องจากทุนทางสังคมที่มีอยู่น้อย ความสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิมค่อนข้างห่างเหิน ส่วนกลุ่มระบบบริการในที่นี้คือ สถานีนอมา้ย ก็มีโอกาสได้สัมผัสกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะบ้างตามโอกาส เช่น เมื่อมีการระบาดของโรค หรือเด็กนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะมีอาการเจ็บป่วย เป็นต้น และทีมวิจัยกลางถึงแม้จะมีความสัมพันธ์กับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ แต่ก็เป็นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการแบบหลวม ๆ ตามบทบาท โดยความสัมพันธ์ไม่มีความสัมพันธ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือสถานีนอมา้ย สรุปก็คือ “ต้นทุนทางสังคม” น้อยมาก

2. ประเด็นที่ศึกษา : ปัญหาการจัดการขยะ

ในการเสนอกิจกรรมโครงการนี้ ผ่านการประสานงานระหว่างกลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 กลุ่มในแต่ละพื้นที่ และมีการประชุมร่วมกัน โดยมี สวรรส ภาคไต้ มอ เป็นแกนนำร่วม ข้อเสนอที่มีต่อทุกกลุ่มคือ การประสานความร่วมมือโดยเอาปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นตัวตั้ง และกล่าวถึงสุขอนามัยแบบกว้าง ๆ มีการนำเสนอ ผลการศึกษาของ อาจารย์เยาวนิจ และ คณะ (2551) และเน้นเรื่องขยะ การจัดการขยะ นักวิชาการให้ความรู้ในเรื่องการจัดการขยะ รวมทั้งการเสนอแนวทางที่จะทำให้ทั้ง 7 พื้นที่ (21 กลุ่มย่อย) ได้มีโอกาสไปดูงานที่เทศบาลตำบลปริก ซึ่งโดดเด่นในเรื่องการจัดการขยะ ซึ่งภายหลังจากการดูงานการให้ความรู้แล้ว มีการสรุปประเด็นนำร่อง คือ การใช้ปัญหาขยะเป็นตัวเดินเรื่อง

3. บทบาทของทีมวิจัยกลาง ประเด็นที่สำคัญคือ ทีมวิจัยกลางวางบทบาทหน้าที่ว่า จะให้ทีมปฏิบัติการดำเนินงานร่วมกันและทีมวิจัยกลางจะทำหน้าที่เป็น “คุณอำนวย” แต่ทีมวิจัยกลาง ยังขาดการวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ทั้ง 7 ว่ามีจุดอ่อน จุดแข็ง อย่างไร โดยยึดพื้นที่เป็นหลัก นั้นหมายถึงทั้ง 3 องค์กรหลัก คือ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ สถานีนอมา้ย และ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มองเห็นปัญหาอะไรร่วมกัน โดยมีศูนย์กลางคือ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ ซึ่งทีมวิจัยกลางไม่ได้นำเสนอประเด็นนี้ และเมื่อสังเกตพฤติกรรมก็พบว่า ทั้ง 3 องค์กรในแต่ละพื้นที่ยังมีความสัมพันธ์กันอย่างหลวม ๆ แม้จะมีกระบวนการ AIC (Appreciation Influence Control) ซึ่งทีมวิจัยกลางกล่าวว่า ได้ดำเนินการแล้วโดยกระบวนการดังกล่าวเน้นที่การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนาและนำไปสู่ความยั่งยืน ทั้งนี้กระบวนการต้องเป็นไปตามกระบวนการ ประเด็นที่สำคัญคือ การเข้าใจสภาพของชุมชน/บริบทของพื้นที่ ซึ่งในโครงการนี้ต้องให้ผู้เข้าร่วมมีข้อมูลและนำเสนอข้อมูล โดยกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมนี้ต้องมีตัวแทนหลายกลุ่มได้มาคิดร่วมกัน ซึ่งมีกระบวนการเช่นเดียวกับการวิเคราะห์ชุมชน เพราะมิฉะนั้นจะไม่ทราบปัญหาและหาวิธีแก้ไขปัญหาไม่ได้ ในที่นี้วิทยากรต้องทราบข้อมูลและสรุปข้อมูลให้ได้วิทยากรยังมีบทบาทในการไกล่เกลี่ยปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นจากกระบวนการ จากความรู้สึกหรือความเข้าใจผิด หรือความไม่ยุติธรรมที่ได้รับ ดังนั้นเป็นต้น

4.การติดตามการดำเนินงาน พบว่า ผู้วิจัยไม่ได้นำเสนอผลของการจัด AIC หรือกระบวนการและเนื้อหาข้อมูลที่ได้รับ ทั้งนี้เพราะ แต่ละพื้นที่มีปัญหาที่แตกต่างกัน ความสำเร็จและความพร้อมของแต่ละพื้นที่ (ในที่นี้จะกล่าวรวม ซึ่งประกอบด้วย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สถานีนามัย และ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ) อย่างไรก็ตาม ปัญหาการจัดการขยะ เป็นปัญหาหนึ่งของทุกเทศบาล แต่มีความรุนแรงต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อมูลพื้นฐานที่จัดเก็บขยะ การกำจัดขยะ พบว่า หลาย อบต. คำนึงถึงเฉพาะการจัดสรรงบประมาณเพื่อการซื้อรถขนขยะ และ เตาเผาขยะ มากกว่าการจัดการโดยระบบหรือ “คน” ก่อน อีกประเด็นหนึ่งคือ การประเมินปัญหาขยะและการจัดการ ไม่ได้มีข้อมูลนอกเหนือจากความรู้สึกของพื้นที่ และการดำเนินงานอาจจะถูกชักนำจากการได้รับการปลูกฝังข้อมูลปัญหาการจัดการขยะมากกว่าการมองเห็นปัญหาจริง ที่ปรากฏ

ในการติดตามในพื้นที่ พบว่า ประชาชนก็ไม่ได้คิดว่าพื้นที่ของตนเองมีปัญหาเนื่องจากส่วนใหญ่จัดการขยะโดยการเผาทิ้ง แต่ก็มีหลายแหล่งที่มีการทิ้งขยะโดยไม่สนใจ ปัญหานี้ น่าจะเป็นเรื่องของการปลูกจิตสำนึกมากกว่า มีเพียง 1 แห่ง คือ เทศบาลปานาเระ ที่มีการจัดเก็บขยะที่ดี โดยเทศบาลตำบลเป็นผู้ดำเนินการ และมีการจัดการธนาคารขยะ ในกลุ่มเด็กนักเรียนด้วย ส่วนปัญหาเรื่องขยะเป็นปัญหาของการจัดการในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะเองมากกว่าการเกิดเป็นปัญหาร่วม นอกจากนี้ยังไม่พบข้อมูลการแสดงผลปริมาณขยะ ไม่มีข้อมูลการจัดเก็บ/กำจัดขยะในทุกพื้นที่

การจัดประชุมที่เกิดขึ้นทั้งสิ้น 3 ครั้ง ที่ผู้สังเคราะห์ได้มีส่วนสังเกตการณ์ พบว่า มีกลุ่มทั้ง 7 กลุ่มมาเข้าร่วมประชุม บางครั้งใช้ภาษามลายูท้องถิ่น บางครั้งใช้ภาษาท้องถิ่นภาคใต้ การนำเสนอของทีมนักวิจัยกลางพบว่า ยังขาดการประสานงานที่ีระหว่างทีมนักวิจัยกลาง รายงานที่นำเสนอเป็นรายงานที่ไม่ได้นำเอาข้อมูลที่สำคัญคือ กระบวนการการทำ AIC แล้วได้สาระอะไรจากกลุ่มทั้ง 7 กลุ่ม โดยมีการจัดกระบวนการแบบรวมเพียง 1 ครั้ง ไม่มีการวัดผล ไม่มีแบบสังเกตที่อ้างอิง รวมถึงไม่มีข้อมูลที่จะสนับสนุน การใช้เวทีนำเสนอก็ยังคงอยู่ในกรอบเก่า ๆ คือ ความเป็นมา และความรู้สึกของ “بابอ” หรือผู้แทน “بابอ” ในการนำเสนอ

นอกจากประเด็นที่สำคัญไม่ได้กล่าวถึง และไม่มีเก็บข้อมูล จากกระบวนการ (การนำเสนอ ให้ สรรพ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์) รับทราบถึงการดำเนินงาน โดยนำเสนอแผนงานดังที่แนบมา ซึ่งอาจจะยังไม่สมบูรณ์เนื่องจากยังมีปัญหาเรื่องการจัดการ

ในการนำเสนอสภาพแวดล้อมของทั้ง 7 พื้นที่ ก็พบว่า มีความขัดแย้งกันระหว่าง ประชาชนและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ มี 1 แห่งมีปัญหาการจัดการน้ำ ซึ่งน่าจะเป็นปัญหาที่สำคัญ เนื่องจากนักเรียนต้องใช้น้ำดื่ม/ใช้ นอกจากนี้ในทุกพื้นที่ยังมีปัญหาเรื่องการจัดการภูมิทัศน์อีกด้วย

ในบทบาทของทีมนักวิจัยกลาง ซึ่งได้กล่าวไว้ข้างต้น คือ ต้องติดตามการดำเนินงานทั้งนี้หากคาดหวังว่าการใช้ประเด็นการจัดการขยะ เป็นเครื่องมือที่จะให้เกิดการร่วมมือต่อไปในระยะยาว แต่ในการจัดการ พบว่าเป็นการวางแผนและจัดการโดย โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม /สถาบันปอเนาะมี อบต. 2 แห่งที่นำถังขยะมาวางไว้ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ และยังได้มีความพยายามที่จะจัดทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนเรื่องการจัดการขยะ

การนำเสนอความสำเร็จที่เกิดขึ้นทีมนักวิจัยกลางยังไม่มีข้อมูลสนับสนุนว่า ผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัยนี้ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างไร เช่น การเกิดความร่วมมือของทั้ง 3 ภาคที่เป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรมที่อาจจะจับต้องและเห็นได้ไม่ชัดเจน

การสังเคราะห์ผลการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ

1.การจัดประเด็น หากพิจารณาย้อนกลับไปถึงที่มาของการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ จะพบว่า ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเพื่อการต่อยอดการศึกษาของ เยาวนิจและคณะ(2551) มาเป็นแนวทาง เนื่องจากในการศึกษาสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนสอนศาสนา นักวิจัยกลางตั้งประเด็นไว้ 2 ประเด็น หลัก คือ การจัดการขยะ ระบบน้ำทั้งน้ำดื่มและน้ำใช้ ความสะอาดของโรงอาหาร และสิ่งแวดล้อมห้องน้ำห้องส้วมและห้องพัก ข้อคำถามส่วนใหญ่เน้นประเด็นเรื่องขยะ ผลการศึกษาก็พบว่า ทั้ง 7 พื้นที่กล่าวว่า มีปัญหาขยะมากที่สุด แต่ข้อมูลที่ไม่ได้นำเสนอคือ การประเมินปริมาณขยะว่ามีปัญหาจริงหรือไม่ เพราะปัญหาขยะอาจจะเป็นปัญหาที่เห็นง่ายที่สุด ส่วนประเด็นน้ำพบน้อย ทั้งนี้อาจเนื่องจากความเคยชินในการใช้น้ำลักษณะเช่นนี้มาก่อน ประเด็นห้องพักและสิ่งแวดล้อมในห้องพัก และเรื่องโรงครัว ความสะอาดของห้องครัวไม่ได้รับการหยิบยกออกมาวิเคราะห์ ว่าสัมพันธ์กับภาวะสุขภาพอย่างไร เช่นเดียวกับประเด็นขยะและการจัดการขยะที่ยังไม่ได้นำเสนอความสัมพันธ์นี้

2.การต่อยอดการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาสุขภาวะในโรงเรียนสอนศาสนาประเภทต่าง ๆ ผู้วิจัยไม่ได้ทบทวนประเด็นอย่างละเอียดว่า ในแต่ละสถานที่มีความแตกต่างกัน การมีแนวทางจากการวิจัยเป็นสิ่งที่ดีเพราะช่วยลดเวลาในการศึกษาข้อมูลปัญหาเบื้องต้น และช่วยนำมาประกอบการพิจารณาเลือกพื้นที่ ซึ่งมีการกำหนดไว้ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

3.การวิเคราะห์บริบทของพื้นที่ จากฐานข้อมูลโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะที่ได้จากการสำรวจและนำไปสู่การคัดเลือกเป็นพื้นที่เป้าหมาย แต่สิ่งที่ต้องพิจารณา คือ การดำเนินงานโครงการนี้ไม่ได้ดำเนินกิจกรรมโดยโรงเรียนสอนศาสนาแต่อย่างใด ประเด็นร่วมที่เกิดขึ้นเป็นเพียงเครื่องมือในการวางแผนการวิจัยต่อไปว่าจะเป็นอย่างใด และทั้ง 7 พื้นที่ก็มีอิสระต่อกัน สิ่งที่ไม่ปรากฏ คือ การแสดงถึงความร่วมมือกับอีกสองฝ่ายคือ ภาคประชาสังคม และองค์ความรู้ นั่นคือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและสถานีนามัยในพื้นที่ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นความสัมพันธ์แนวระนาบ ทั้งนี้หากเป็นเพียงการมาประชุม ร่วมกันหรือเดินทางมา พร้อมกัน ก็ไม่ได้เป็นเครื่องกำหนดว่ามีความร่วมมือเกิดขึ้นนั่นคือ ขาดข้อมูลเชิงประจักษ์

4.ข้อด้อยที่เกิดจากการเลือกโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ สถานีนามัยและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นคือ การร่วมคิดวิเคราะห์ประเด็นปัญหา ร่วมด้านสุขภาพอนามัยในพื้นที่ นั่นคือ อาจจะไม่ใช่ประเด็นสิ่งแวดล้อมหรือขยะ เช่น คุณภาพของน้ำที่นำไปสู่โรคติดต่อในทางระบบทางเดินอาหาร เป็นต้น ซึ่งการกำหนดประเด็นเป็นการชักนำจากผลการศึกษาหรือไม่ หากไม่ใช่ ต้องมีข้อมูลสนับสนุนว่า สถานีนามัย และ อบต/เทศบาล มองประเด็นปัญหาเดียวกัน

แต่จากการศึกษานี้ไม่มีข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพให้ปรากฏ จึงดูคล้ายว่าผู้วิจัยกำหนดกรอบปัญหาและพื้นที่ไว้ก่อนแล้ว ประกอบกับการจัดกระบวนการ PAR(Participatory Action Research) และ AIC (Appreciate Influence Control) ผู้วิจัยไม่ได้ให้โรงเรียนสอนศาสนามีการออกความคิดเห็นร่วมกับ สถานีนามัย และอบต. สิ่งที่ผู้วิจัยมอบให้แก่พื้นที่คือ รูปแบบของการจัดการขยะ ที่อาจจะไม่เจตนาที่จะใช้เป็นประเด็นหลัก เป็นสิ่งที่หลายฝ่ายเห็นทางออกของการดำเนินงาน การจัดทัศนศึกษาจึงเป็นการตอกย้ำความคิดในการแก้ไขปัญหาของ

ทั้ง 7 พื้นที่ ในขณะที่ไม่มีข้อมูลสนับสนุนทั้งจากสถานีนามัยและเทศบาล/องค์การปกครองส่วน ท้องถิ่น ในเรื่องขนาดของปัญหาที่ต้องให้ความสนใจและเป็นสิ่งที่ต้องแก้ไขเมื่อได้ประเด็นที่จะดำเนินงาน ผู้วิจัยขาดการนำเสนอกระบวนการการมีส่วนร่วมขององค์กรภาคีทั้ง 3

5.กระบวนการประเมินผล ที่มีวิจัยกลางขาดการวางแผนการประเมินอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อสังเกต

1. ทีมวิจัยกลางขาดข้อมูลที่จะนำมาทำการวิเคราะห์พื้นที่ ตั้งแต่ความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ภาคส่วน ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มองโดยพื้นที่ การวิเคราะห์ศักยภาพของทั้ง 3 ภาคส่วน รวมถึงความร่วมมือของชุมชนนอกโรงเรียน ฯ ด้วย ทั้งนี้หากมีการวิเคราะห์สถานการณ์โดยใช้กระบวนการที่ทีมวิจัยกลางอ้างอิงอาจทำให้ประเด็นปัญหาสุทธภาวะในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน และจะทำให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาส่วนกันที่ต่างรูปแบบ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกพื้นที่จะต้องประสบความสำเร็จได้ผลตรงตามที่ได้คาดไว้ แต่การที่พบอุปสรรคและต้องเปลี่ยนกระบวนการยุทธในการแก้ไขปัญหาหน้าจะเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงการนำทฤษฎีการสื่อสารด้วย AIC รวมทั้งการนำเอาบัญญัติในเรื่องความสะอาดที่ปรากฏในอัลฮาดิษ มาใช้ ซึ่งมีทั้งประเด็น ห้องน้ำ การขับถ่าย และการใช้น้ำ อีกด้วย

2. การนำเสนอผลของการวิจัยไม่ได้นำเสนอให้เห็นถึงกระบวนการการปรับเปลี่ยนเจตคติหรือทัศนคติ ความไม่เข้าใจกันหรือความสัมพันธ์หลวม ๆ ระหว่างภาคีที่ 3 ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการอธิบาย หรือชี้แนะแก้ไขโครงการอื่น ๆ ให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งนำไปสู่กระบวนการจัดการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ต่างฝ่ายต่างมีประเด็นที่ยังไม่เข้าใจกันอยู่ ซึ่งการวิจัยนี้ไม่ได้นำเสนอ ซึ่งน่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ทำให้งานวิจัยนี้ไม่แตกต่างจากการทำกิจกรรมที่ไม่ได้วางแผนการดำเนินงานล่วงหน้าว่า จะสังเกตอะไรบ้าง เพราะการตอบโจทย์ในเรื่องการสร้างความร่วมมือกันบนสถานการณ์ปัจจุบันน่าจะท้าทายความสามารถของทีมวิจัยกลาง ว่ามีกระบวนการอย่างไร เพราะการประชุมร่วมกันเพียง 3 ครั้ง(เนื่องจากการรายงานไว้เพียงนี้) คงจะไม่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ในระยะเวลา 6 เดือน นอกจากนี้ยังมีผลต่อการนำไปสังเคราะห์ได้ว่า กลวิธีใดที่ทำการเปลี่ยนแปลงหรือไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกายภาพ คือ ความสะอาดของสถานที่ แต่ยังพบว่า โดยรอบยังไม่มีมีการเปลี่ยนแปลง เช่น พบที่เก็บขยะ แต่เมื่อเดินรอบ ๆ สถานศึกษาจะพบขยะกองอยู่ หรือ ในส่วนของพื้นที่รอบนอก ในหมู่บ้าน ยังพบขยะอีกจำนวนมากที่ยังไม่ได้รับการจัดการ

3. การแก้ปัญหาการจัดการขยะ ที่ใช้เป็นหนึ่งในกลยุทธ์เพื่อสร้างความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาสุทธภาวะระยะยาวที่คาดว่า จะมีประเด็นอื่นๆ ได้ต่อยอด โดยเฉพาะโรคติดต่อต่าง ๆ ที่อาจจะมีในพื้นที่โดยรอบและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ ซึ่งมีลักษณะคล้ายโรงเรียนประจำ บางแห่งมีศูนย์เด็กเล็กและคนชราด้วย ซึ่งหากมีการระบาดของโรค เช่น วัณโรค หวัดท้องร่วงอย่างรุนแรง ก็อาจจะกระทบกันทั้งระบบและเป็นบทเรียนให้แก่โรงเรียนอื่น ๆ ทั้งที่เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม /สถาบันปอเนาะ หรือโรงเรียนอื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายกันได้เกิดแนวคิดในการนำไปปรับใช้

4. การจัดการอื่น ๆ ที่พบร่วมกัน คือ หอพัก และ ห้องน้ำห้องส้วม น้ำดื่ม น้ำใช้ ซึ่งน้ำดื่ม น้ำใช้ยังใช้บ่อตื้นในบางพื้นที่ปัญหาที่พบ คือ การหาแหล่งน้ำซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากทหารที่เข้ามาประจำการในพื้นที่ ประเด็นนี้อาจจะไม่ชัดเจนเพราะเด็กส่วนใหญ่กลับบ้าน เนื่องจากเป็นช่วงปิดภาคเรียน

5. การจัดการภูมิทัศน์ เป็นประเด็นที่มีการหยิบยกขึ้นมาเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม เช่น การจัดการระบายน้ำ บ่อพักน้ำเสีย หรือ การขุดบ่อ ที่ต้องคำนึงถึงปัญหาการปนเปื้อนของน้ำ ซึ่งเป็นแนวทางที่สถานศึกษาจะต้องวางแผนการดำเนินงานต่อไปและอาจจะเป็นความร่วมมือในชุมชน

6. การศึกษานี้เป็นการ “เปิดตัว” สถานศึกษาอย่างโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะว่ามี กิจกรรมอะไรบ้าง และมีบทบาทอย่างไร รวมทั้งมีปัญหอะไรที่ต้องการความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งด้านการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน สิ่งแวดล้อม และการจัดการพื้นที่ ขณะเดียวกัน สถานศึกษาเหล่านี้ก็ถือว่าเป็น

ชุมชนหนึ่งในหลายชุมชนในพื้นที่ ความช่วยเหลือที่ต้องการจากชุมชนมีอะไรบ้างและสถานศึกษาเหล่านี้สามารถให้การช่วยเหลือกับชุมชนได้อย่างไร เช่น ด้านการศาสนา วินัย หรือเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นต้น

7. ในแง่กระบวนการทำงาน ถึงแม้ที่มวิจัยกลางจะเป็นที่มั่นวิชาการที่มีความรู้และเข้าใจชุมชนมุสลิม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสามารถจัดการการวิจัยได้สำเร็จ เพราะที่ผ่านมา ไม่สามารถถอดบทเรียนที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งมีผลกระทบต่อการต่อยอดการทำงานและกระบวนการจัดการความรู้ ดังนั้นในการพิจารณาถึงที่มวิจัยอาจจะต้องมีความรอบคอบและศึกษาผลงานของที่มวิจัยที่ผ่านมาด้วย

การเรียนรู้ที่เกิดขึ้น

1. การเกิดความร่วมมือของหน่วยงาน สามส่วนในพื้นที่ เป็นเครือข่ายการทำงานอย่างน้อย 21 เครือข่าย ประกอบด้วยหน่วยงานสาธารณสุข องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และ โรงเรียนปอนาะ ทำให้มีการแลกเปลี่ยนปัญหาที่กระจ่างขึ้น ความร่วมมือที่เกิดขึ้นจะยั่งยืนหรือไม่ขึ้นอยู่กับการจัดการของพื้นที่ว่าจะสามารถต่อยอดของความสัมพันธ์ได้มากน้อยเพียงใด การสร้างความสัมพันธ์ในแนวราบกับโรงเรียนปอนาะอื่นๆ ยังไม่มี เพราะหากโครงการนี้จุดประกายให้เกิดการเรียนรู้ต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สาธารณสุข และสถาบันปอนาะ/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา ก็จะต้องมีการขยายแนวคิด ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาอื่นที่ไม่ใช่ประเด็นการจัดการขยะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาแต่ละพื้นที่

2. การใช้ กระบวนการจัดการขยะ อาจจะไม่ใช่วิธีที่สำคัญ ทำให้บางพื้นที่ที่ไม่มีปัญหาดังกล่าวและมีกระบวนการจัดการที่ค่อนข้างดีแล้ว ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอะไร การสร้างรูปแบบการจัดการขยะ ควรมาจากพื้นที่ เช่น การแยกขยะ ในโรงเรียน สถานีนามัย และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้การติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหากมองที่เป้าหมายคือ โรงเรียนปอนาะ แต่องค์กรที่ร่วมคิดร่วมทำไม่มีการเปลี่ยนแปลง ก็ไม่น่าที่จะมีความยั่งยืนของความสำเร็จ เท่ากับการให้ความรู้แก่ประชาชนรวมทั้งการตั้งมาตรการรองรับน่าจะเป็นสิ่งที่ยั่งยืน

3. ขาดข้อมูล ระบบการเก็บข้อมูลของผู้วิจัยยังไม่ได้นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ การนำเสนอยังไม่เป็นน้ำหนัก

4. ขาดการประเมินผล การติดตามการเปลี่ยนแปลง และผลที่ได้จากการจัดเวทีเสวนา หรือการสัมมนา

5. ขาดข้อมูลการวิเคราะห์พื้นที่ และศักยภาพของพื้นที่

6. ยังไม่เห็นภาพการร่วมมือกันอย่างจริงจัง มีแต่การนำเสนอบนเวที ซึ่งผู้วิจัยยังไม่

สามารถถอดออกมาเป็นรายงานนำเสนอ เพียงแต่การนำเสนอบนเวที โดยกล่าวถึงการสังเกตว่ามีความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไปคือ มีการพูดคุยกันระหว่าง กลุ่มทั้ง 3 ประกอบด้วย อบต. สถานีนามัย และ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม แต่ผลงานที่กล่าวถึงการแสดงความร่วมมือหรือพันธสัญญาที่เกิดขึ้นยังไม่ปรากฏ และยังไม่ได้นำเสนอตัวชี้วัดของกิจกรรมต่าง ๆ เช่น แบบประเมิน หรือบทสัมภาษณ์ ความคิดเห็นต่อโครงการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้บริหาร

1. แนวคิดในการแก้ปัญหาโดยใช้พื้นที่เป็นศูนย์กลาง และพยายามหาความร่วมมือจากองค์กรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยเฉพาะองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความยั่งยืน โดยมีสวรส ภาคใต้

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และนักวิชาการเป็นผู้ชี้แนะและให้การสนับสนุนในระยะแรก ๆ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเป็นแนวคิดที่ดี หากแต่นักวิชาการที่ให้การชี้แนะจะต้องเข้าใจบริบทของพื้นที่ และธรรมชาติของกลุ่มที่เกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์และการยอมรับที่ทุกกลุ่มมีต่อผู้ดำเนินการ รวมถึงความมุ่งมั่นและศักยภาพของของทีมวิจัย ทั้งนี้ เพราะโครงการพัฒนาใด ๆ ก็ตาม หากไม่ได้ติดตามอย่างต่อเนื่องแต่ปล่อยให้ไปตามกระบวนการธรรมชาติก็ จะไม่เกิดประสิทธิภาพ การที่จะอธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงได้ ทีมวิจัยต้อง “เกาะติด” สถานการณ์ โดยใช้กระบวนการสังเกต บันทึก และวัดผลเป็นระยะ ๆ

2.การส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา/สถาบันปอเนาะ เป็นโครงการที่ควรได้รับการสนับสนุน ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับการแก้ปัญหาความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งนี้จะเห็นได้จากจำนวนผู้เรียนที่มีมากกว่า 2 แสนคน มีสถานศึกษา 588 แห่ง ส่วนกระบวนการแก้ปัญหาโดยให้ทั้งภาคการปกครอง ศาสนา และ สาธารณสุขเข้ามาร่วมกันแก้ปัญหาอาจยังไม่มีผลยั่งยืน หากมีการปรับเปลี่ยนในกลุ่มเจ้าหน้าที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่การมีส่วนร่วมโดยมีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจะเกิดความยั่งยืนเพิ่มขึ้น

3.การพัฒนาโครงการส่งเสริมสุขภาพของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ อาจจะลดพื้นที่ลง แต่ต้องเลือกสถานศึกษาเป้าหมายที่เป็นตัวแทนของ สถานศึกษาในแต่ละระดับ ทั้งนี้ เพราะมีความแตกต่างกันทั้งทรัพยากรมนุษย์และการเงิน สภาพแวดล้อม และถ้าสามารถทำให้เกิดเป็นเครือข่ายของสถานศึกษาที่เอื้อต่อกันจะส่งเสริมการพัฒนาได้อย่างยั่งยืนกว่า เพราะไม่ว่าเด็กนักเรียนจะอยู่ในสถานศึกษาใด ก็มีสุขภาพที่ดี อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งน่าจะดีกว่า การทำพร้อม ๆ กันในหลายพื้นที่ และมีปัญหาการจัดการโครงการ

4.การกำหนดตัวชี้วัดของความสำเร็จที่เกิดขึ้น เป็นสิ่งสำคัญ เพราะมิฉะนั้นการวิจัยนั้นก็สูญเปล่าทางการศึกษาและการพัฒนา และไม่เกิดการเรียนรู้ใด ๆ ทั้งนี้ถึงแม้จะไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน แต่หากมีกระบวนการที่ชัดเจน มีการวัดและประเมินผลทั้งรูปธรรมและนามธรรมก็สามารถถอดบทเรียนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ทั้งสิ่งที่ดีและข้อด้อยที่จะนำไปเป็นบทเรียน/เกิดการเรียนรู้ในการพัฒนาทำนองเดียวกันในพื้นที่อื่น ๆ

5.ในการสนับสนุนการวิจัยหรือโครงการ ผู้ให้การสนับสนุนจะต้องวางแผนในการติดตามอย่างต่อเนื่อง และควบคู่ไปกับการจัดกิจกรรมที่เกิดขึ้นของผู้ดำเนินงานโครงการ

6.ในการพิจารณาผู้ขอรับการสนับสนุนการดำเนินงานโครงการในภาคใต้ตอนล่าง สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ ศักยภาพของทีมวิจัย เพราะจากงานวิจัยโครงการนี้ พบว่า ผู้ให้การสนับสนุนประเมินศักยภาพของทีมวิจัยสูงเกินความเป็นจริง ทั้งนี้ผลของการดำเนินงานไม่ได้เป็นไปตามที่ทีมวิจัยวางแผนไว้ การทำงานไม่บรรลุเป้าหมายเนื่องจากทีมวิจัยไม่ได้ติดตามลงไปช่วยกลุ่มเป้าหมายในการตั้งเป้าหมาย การวางแผน ไม่ก้าวหน้าและการปฏิบัติงานจริง และที่สำคัญคือ ไม่มีรายงานฉบับสมบูรณ์ที่มีคุณภาพให้ปรากฏ ดังนั้น ในการพิจารณาสนับสนุนการดำเนินงานโครงการในพื้นที่ดังกล่าวจะต้องพิจารณาถึงศักยภาพที่แท้จริง ไม่พิจารณาเพียงเพราะเป็นผู้ที่อาศัยในพื้นที่ หรือเพราะเป็นผู้ที่มีอัตลักษณ์เดียวกับกลุ่มเป้าหมาย หรือเพียงเพราะเป็นนักวิชาการในพื้นที่ เท่านั้น

สรุป

จากข้อสรุปข้างต้น จะเห็นได้ว่า โครงการการศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ยังไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลง และไม่มี การนำเสนอผลที่เป็นรูปธรรม ตัวชี้วัดที่กำหนด ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพรวมถึงการนำเสนอรายงานที่ล่าช้า ทำให้ไม่สามารถสังเคราะห์ผลที่ได้จากการดำเนินงานได้อย่างลึกซึ้ง ผู้สังเคราะห์ จึงได้แต่วิเคราะห์จากเหตุและผลประกอบการมีข้อมูลในระดับพื้นที่บางส่วน ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาการสื่อสารด้านภาษา แต่อย่างไรก็ตาม โครงการนี้ก็ทำให้เกิดการเรียนรู้แก่องค์กรที่ให้การสนับสนุนทุนวิจัย ซึ่งผลที่ได้ไม่ใช่ความล้มเหลว แต่เป็นบทเรียนทั้งสำหรับผู้ให้ทุน นักวิจัยกลาง และพื้นที่และภาคีทั้ง 21 กลุ่ม ทั้งนี้หากทั้งทีมวิจัยกลางและภาคีจะใจกว้างพอที่จะรับฟังข้อคิดเห็นที่แตกต่างออกไป ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก็อาจจะเกิดกับพื้นที่อื่น ๆ ได้ โดยอาจจะต้องทบทวนและร่วมกันปรับเปลี่ยน ถึงแม้จะไม่มีทุนสนับสนุน หากแต่ทั้งทีมวิจัยกลางและพื้นที่ทั้ง 21 กลุ่มได้ตั้งปณิธานในการร่วมมือกันพัฒนา ก็สามารถดำเนินต่อไปได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากแหล่งทุนอื่น เช่น การจัดการขยะในสถานศึกษา ความสะอาดของสถานที่รอบ ๆ สุขอนามัยของนักเรียน เป็นต้น สิ่งที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ การสร้างจิตสำนึกมากกว่าการหาจัดอุปกรณ์/ภาชนะ

โครงการนี้มีข้อดีที่ทำให้แต่ละฝ่ายได้มองตนเอง และพยายามสร้างความร่วมมือกัน เพราะส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม ที่มีวิถีแห่งมุสลิมเหมือนกัน ซึ่งน่าจะง่ายต่อการสานต่อและการเกิดความร่วมมือ

ในการใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อการแก้ปัญหาเป็นแนวคิดที่เป็นที่ยอมรับว่าจะประสบความสำเร็จและมีความยั่งยืน ซึ่ง สวรส ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ก็มีเป้าหมายเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากนักวิชาการที่เป็นทีมวิจัยไม่ได้ตระหนักถึงการเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณค่า และละเลยการสรุปผลการดำเนินงาน การถอดองค์ความรู้เพื่อเป็นแบบอย่างแก่การทำวิจัยในด้านอื่น ๆ ทำให้งานชิ้นนี้ไม่บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ หากจะมีผู้ดำเนินงานโดยใช้กระบวนการเช่นนี้ ผู้ให้การสนับสนุนอาจจะต้องพิจารณาถึงศักยภาพของคุณภาพของทีมวิจัยด้วย

การสังเคราะห์โครงการ การศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส

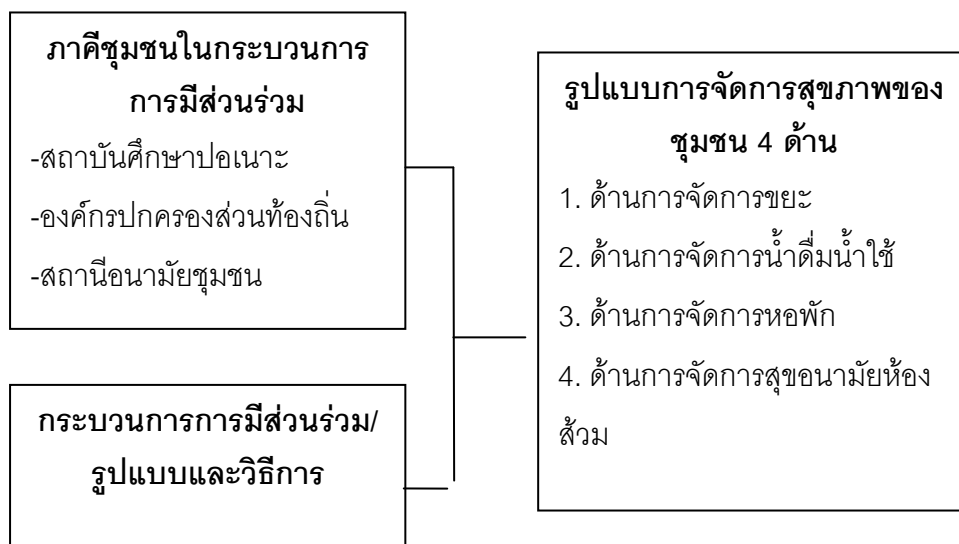
จากบทบาทของสถาบันวิจัยระบบสุขภาพภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในการพัฒนาระบบสุขภาพของประชาชนในภาคใต้ โดยเฉพาะใน 5 จังหวัดชายแดน ที่มีบริบทแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงกับจังหวัดอื่น ๆ ในภาคใต้ด้วยกัน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เป็นพหุวัฒนธรรมที่มีประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม มีความเป็นตัวตนที่มีการแสดงออกของความเป็นอัตลักษณ์ของคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามอย่างเด่นชัด เพราะนอกจากจะดำเนินชีวิตตามวิถีมุสลิมแล้วยังมีการสืบสานวิถีแห่งศาสนาผ่านการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา(อิสลาม) ซึ่งมีการเปิดการเรียนการสอนอย่างแพร่หลายใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ การจัดการเรียนการสอนนี้มีทั้งระบบการเรียนแบบโรงเรียนประจำและไม่ประจำ ซึ่งในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนต้องคำนึงถึงด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมเนื่องจากมีเด็กมาอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก แต่โดยสภาพที่ผ่านมา การเข้าไปมีส่วนร่วมทั้งการจัดการเรียนการสอนและการดูแลสุขภาพของเด็กในโรงเรียน/สถาบันเอกชนสอนศาสนาอิสลามขององค์กรที่เกี่ยวข้องในชุมชนยังไม่มี ความชัดเจนในการทำงานร่วมกัน ทั้งนี้เนื่องจากความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน ข้อจำกัดด้านการจัดระบบบริการด้านสาธารณสุขและข้อจำกัดของโรงเรียน/สถาบันเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และด้วยช่องว่างที่เกิดขึ้นนี้เองทำให้สถาบันวิจัยระบบสุขภาพภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์จึงให้การสนับสนุนการวิจัยเรื่องการจัดการสุขภาพในสถานศึกษาในเขตพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดย เยาวนิช กิตติธรรกุล และคณะ (2551) ผลการศึกษาพบว่า สภาพการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนอยู่ในระดับควรปรับปรุงและปัจจัยที่มีความสำคัญมากที่สุดคือ การมีส่วนร่วมของภาคีต่างๆ เช่น สาธารณสุข องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งเวลาที่ผ่านมามีปัญหาด้านสาธารณสุขและการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่อาจจะถูกละเลยจากชุมชนหรือคนในท้องถิ่น โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ มีการจัดแบ่งออกเป็นหลายระดับ คือมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ บางแห่งมีระบบการจัดการและปรับเปลี่ยนให้มีการผสมผสานหลักสูตรสามัญเข้ามาด้วย ในขณะที่โรงเรียนที่มีขนาดเล็กยังมีลักษณะเป็นเรือนหลัง ๆ เล็ก หลายหลัง ที่ใช้เป็นที่พักของนักเรียน และมีอาคารเรียน และอาคารที่เป็นทั้งที่เรียนและประกอบศาสนกิจ ส่วนการให้การช่วยเหลือจากภาครัฐอาจจะไม่ทั่วถึง ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาการสื่อสารกระบวนการจัดตั้งโรงเรียน และบทบาทของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด รวมไปถึงความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของผู้ปฏิบัติงานภาครัฐในส่วนด้านสาธารณสุขและอนามัยโรงเรียนที่ควรจะต้องให้การดูแลสุขภาพอนามัยของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะทุกแห่งในพื้นที่ที่รับผิดชอบ

จากประเด็นการศึกษาข้างต้น ประกอบกับปัญหาความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ หลายภาคส่วนจึงพยายามหาทางแก้ไขทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อให้ความสงบกลับมาสู่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้และ 4 อำเภอในจังหวัดสงขลาโดยเร็วที่สุด สถาบันวิจัยระบบสุขภาพ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นองค์กรทางวิชาการองค์กรหนึ่งที่ทำหน้าที่ให้การสนับสนุนงานวิจัยในระดับพื้นที่เล็งเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากชุมชนแรงซึ่งมีผลกระทบต่อภาวะสุขภาพของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว นอกจากนี้ยังเล็งเห็นว่า ข้อมูลที่มีการนำเสนอมีผลกระทบต่อนักเรียนที่มาเรียนในสถานศึกษาดังกล่าวซึ่งแนวทางในการแก้ปัญหาควรเป็นประเด็นร่วมระหว่างผู้เกี่ยวข้องที่มองเห็นภาพความร่วมมือของคนในชุมชน ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานที่มาจากแนวคิดเดิมของ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี ผู้นำแนวคิดในเรื่อง สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา เมื่อ พ.ศ. 2543 ที่กล่าวถึงองค์ประกอบในการแก้ไขปัญหาการส่งเสริมสุขภาพะ คือ ต้องมีองค์ประกอบของตนเอง/ชุมชน

ระบบบริการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ มีนักวิชาการช่วยผลักดันให้ปัญหาที่เปรียบเสมือนภูเขาให้
ขยับได้ซึ่งเป็นที่มาของการสนับสนุนโครงการนี้

ความพยายามที่จะส่งเสริมให้ประชาชนหันมามีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพตนเอง ครอบครัว และ
ชุมชน ผ่านกระบวนการสมัชชาสุขภาพเป็นกระบวนการหนึ่งที่ใช้เป็นเครื่องมือในการทำให้เกิดความเข้าใจถึง
ความต้องการของประชาชนในพื้นที่ที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม (มีการเสนอข้อเรียกร้องจากการดำเนินงาน
สมัชชาสุขภาพในช่วงแรก พ.ศ. 2545) การส่งเสริมให้บุคลากรทางการแพทย์เข้าใจศาสนาและวัฒนธรรมอิสลาม
และควรเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามด้วย ปัจจุบันพบว่า ร้อยละ 90 ของผู้ปฏิบัติงานในส่วนของการบริการด้าน
สุขภาพเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม และโรงพยาบาลหรือสถานีนามัยบางแห่งพบว่า บุคลากรเกือบร้อยละร้อย
ที่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งประเด็นนี้คงไม่เป็นประเด็นความไม่เข้าใจในเรื่องศาสนาอีกต่อไป และน่าจะช่วยลด
แรงเสียดทานได้ระดับหนึ่ง ดังนั้น สถาบันวิจัยระบบสุขภาพ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงสนับสนุน
ให้เกิดงานวิจัย ที่นำแนวคิดสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา ร่วมกับการจัดการความรู้มาใช้เป็นหลักในการส่งเสริมความ
ร่วมมือระหว่างนักวิชาการ ภาคประชาคม(โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม) และภาคการเมืองท้องถิ่นคือ
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สิ่งที่ สรอส ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ คาดว่าจะเกิดขึ้น คือ ความร่วมมือ
ทั้งในประชาคม คือ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา/สถาบันปอเนาะ ฝ่ายการเมือง คือ เทศบาลหรือองค์กรปกครอง
ส่วนท้องถิ่น และระบบบริการ คือ สถานีนามัย ทั้งนี้เนื่องจากที่ผ่านมา ความสัมพันธ์ขององค์กรทั้ง 3 มีทิศทาง
ที่ไม่ชัดเจน ประกอบกับผลการวิจัยของเยาวนิช และคณะ (2550) สรุปว่า โรงเรียนปอเนาะมีปัญหา เรื่องการ
จัดการขยะ น้ำ สิ่งแวดล้อมหอพัก และ ห้องน้ำห้องส้วม ซึ่งสามารถนำมาต่อยอดแนวคิดในการสร้างความ
ร่วมมือของคนในชุมชนในการแก้ไขปัญหาสุขภาพของสถาบันสอนศาสนา/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน
ภาพรวมได้ จึงเกิดเป็นโครงการวิจัยเรื่อง **การศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพ
ของชุมชนในพื้นที่ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส** โดยมีนักวิชาการในพื้นที่ทำหน้าที่เป็นนักวิจัย
กลางและนำเอาองค์ความรู้ไปกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ปฏิบัติกร ซึ่งกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย โรงเรียน
เอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถานีนามัย โดยมีระยะเวลาใน
การดำเนินงาน 6 เดือน และกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการไว้ เพื่อ 1)ศึกษากระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
และพัฒนาเครือข่ายการจัดการสุขภาพชุมชนในสถาบันศึกษาปอเนาะ/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแบบมี
ส่วนร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลและสถานีนามัย 2)พัฒนารูปแบบการจัดการสุขภาพชุมชนในโรงเรียน
เอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ ในประเด็นการจัดการขยะ การจัดการน้ำดื่ม น้ำใช้ การจัดการ
สุขอนามัยห้องน้ำ ห้องส้วม และการจัดการหอพักโดยการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 3)พัฒนาแนวทางการ
ส่งเสริมขยายผลการนำรูปแบบการจัดการสุขภาพชุมชน/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/ สถาบันศึกษา
ปอเนาะ ในประเด็นร่วมกัน คือ การจัดการขยะ การจัดการน้ำดื่ม น้ำใช้ การจัดการสุขอนามัยห้องส้วม และการ
จัดการหอพักโดยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนผลที่คาดว่าจะได้รับจาก
โครงการนี้คือ 1)เป็นพื้นที่นำร่องหรือต้นแบบของความร่วมมือกันระหว่าง โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/
สถาบันปอเนาะ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถานีนามัย 2)เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการร่วมคิด
ร่วมทำ ภายใต้กระบวนการการประชุมอย่างมีส่วนร่วมและสร้างสรรค์ (AIC) 3) ส่งเสริมสุขภาพอนามัยของเด็ก
และเยาวชนที่มาศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ 4)ส่งเสริมการจัดการ
สิ่งแวดล้อมของใน โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ รวมถึงชุมชนอื่น ๆ ในเขตความ

รับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถานีนามัย และ 5) เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็ง เกิดความสามัคคีในชุมชน กล่าวโดยสรุปคือ โครงการนี้เป็นโครงการนำร่องของความร่วมมือกัน 3 ฝ่ายที่เป็นรูปธรรม โดยมีปัญหาสิ่งแวดล้อมในสถาบันปอเนาะโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาเป็นประเด็นร่วม นักวิชาการ(นักวิจัย) เป็นผู้ให้ข้อมูล กระตุ้นการร่วมคิดร่วมทำ และในที่สุดคาดว่าจะเกิดเป็นรูปธรรมคือ แผนงาน/นโยบายร่วมกันในเรื่องการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพในพื้นที่ โดยมี กรอบแนวคิดของโครงการ

การเลือกพื้นที่เป้าหมายของโครงการ ฯ โดยอาศัยหลักการ ดังนี้

1. เป็นโรงเรียนที่มีความร่วมมือกันหรือความสัมพันธ์ที่ดีกับทีมวิจัย
2. เป็นตัวแทนของโรงเรียนแต่ละประเภท
3. ทีมวิจัยสามารถติดต่อประสานงานกับสถานีนามัยในพื้นที่ที่โรงเรียนตั้งอยู่ และ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่โรงเรียนตั้งอยู่

จากข้อมูลของทีมวิจัย พบว่า เลือกพื้นที่ศึกษาทั้งหมด 7 พื้นที่

1. พื้นที่จังหวัดนราธิวาส 2 สถาบัน คือ
 - 1) สถาบันศึกษาปอเนาะ สุนดูลิสาลาม อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส
 - 2) สถาบันศึกษาปอเนาะอัลฟุรกอน อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส
2. พื้นที่จังหวัดปัตตานี 2 สถาบัน คือ
 - 1) โรงเรียนอัลอัสลามียะห์ อำเภอปานาเระ จังหวัดปัตตานี
 - 2) โรงเรียนมานะวิทยา ตำบลป่าบอน อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี
3. พื้นที่จังหวัดยะลา 3 สถาบัน คือ
 - 1) โรงเรียนลูกมานูฮากิม ตำบลบาเระ อำเภอยะหา จังหวัดยะลา
 - 2) สถาบันศึกษาปอเนาะอิสลามศาสน์ดารุสสาลาม ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา
 - 3) โรงเรียนแสงธรรมวิทยา อำเภอรามัน จังหวัดยะลา

ซึ่งแต่ละโรงเรียนจะมีองค์ประกอบทั้ง 3 ดังกล่าวมาแล้ว คือ สถานีนอนมัย 7 แห่ง องค์ประกอบของส่วนท้องถิ่น 7 แห่ง และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา/สถาบันปอเนาะ 7 แห่ง รวมทั้งสิ้น 21 แห่ง

การกำหนดบทบาทของนักวิจัยโครงการการศึกษาและพัฒนา รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายเป็นการพัฒนา พบว่า นักวิจัยจึงมีบทบาทดังนี้

1. เป็นผู้ประสานงาน ในที่นี้คือ การติดต่อกับองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์สถานการณ์แต่ละพื้นที่
2. ทำหน้าที่เป็น “คุณอำนวย” คือ อำนวยความสะดวกด้านแหล่งข้อมูล และการพัฒนาศักยภาพของทีมผู้ปฏิบัติ
3. สังเกตกระบวนการและพฤติกรรมที่เกิดขึ้น ในการจัดการ
4. ติดตามกระบวนการการเปลี่ยนแปลง โดยการบันทึกกระบวนการและองค์ประกอบที่เกิดขึ้นข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพเพื่อตอบคำถามในทั้งในทางบวกและทางลบ รวมทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้น
5. สรุปประเด็นและข้อเสนอแนะ นำข้อมูลและผลการศึกษาที่ได้กลับสู่สังคม รวมทั้งเผยแพร่ผลจากการศึกษา เสนอต่อกลุ่มอื่น ๆ

2. การจัดเวทีและปฏิบัติการในพื้นที่แบบมีส่วนร่วม ดังนี้

การจัดเวที ครั้งที่ 1 การประชุมปรึกษาหารือเพื่อดำเนินการวิจัย การศึกษาและพัฒนา รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานีและนราธิวาส ในวันพุธที่ 15 ตุลาคม 2551 ณ โรงแรมเซาท์เทิร์นวิว อ. เมือง จ. ปัตตานี โดยมีผู้เข้าร่วมประชุม จำนวน 30 คน ประกอบด้วย

1. โต๊ะครู/ผู้บริหารโรงเรียนหรือผู้แทนจำนวน 7 คน
2. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหรือผู้แทน จำนวน 7 คน
3. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขหรือผู้แทน จำนวน 7 คน
4. ทีมวิจัยกลาง จำนวน 5 คน
5. ผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 4 คน

รวมทั้งสิ้น 30 คน

การจัดเวทีประชุมมีเป้าหมายเพื่อชี้แจงโครงการและวัตถุประสงค์ของการการศึกษาและพัฒนา รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานีและนราธิวาสให้นักวิจัย ปฏิบัติการพื้นที่รับทราบถึงแนวทางการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วมตลอดจนงบประมาณในการสนับสนุนของแต่ละพื้นที่ที่จะได้รับการวิจัยครั้งนี้ เพื่อเป็นการสนับสนุนกระบวนการปฏิบัติงานในพื้นที่

ผลการดำเนินการประชุม คือ นักวิจัยปฏิบัติการพื้นที่ได้แสดงความยินดีที่ได้รับการคัดเลือกเข้าร่วม การปฏิบัติการวิจัยนี้ และได้แสดงความพร้อมและความตั้งใจในการให้ความร่วมมือกับทีมวิจัยกลางเป็นอย่างดี ทั้งนี้เนื่องจากความต้องการส่งเสริมสุขภาพของคนในชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

การจัดเวที ครั้งที่ 2 การประชุมเชิงปฏิบัติการและศึกษาดูงานเพื่อดำเนินงาน

โครงการวิจัย การศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานีและนราธิวาส วันที่ 21 -22 ตุลาคม 2551 ณ โรงแรมไดอิชิ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา โดยมีผู้เข้าร่วมประชุม จำนวน 30 คน ประกอบด้วย

1. ใ้้ครู/ผู้บริหารโรงเรียนหรือผู้แทนจำนวน 7 คน
 2. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหรือผู้แทน จำนวน 7 คน
 3. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขหรือผู้แทน จำนวน 7 คน
 4. ทีมวิจัยกลาง จำนวน 5 คน
 5. ผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 4 คน
- รวมทั้งสิ้น 30 คน

การดำเนินการประชุมครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประชุมเชิงปฏิบัติการและศึกษาดูงาน ณ เทศบาลปริง อ. สะเตาะ จ. สงขลา เพื่อดูงานเกี่ยวกับการจัดการขยะ การแยกขยะ การทำปุ๋ยหมัก และการศึกษาดูงาน ณ สวนสายน้ำ ต. พะตัง อ. หาดใหญ่ จ.สงขลา เพื่อมีวัตถุประสงค์ศึกษาการจัดการหอยพักและการจัดการความสะอาดในบริเวณหอยพัก ตลอดจนการจัดการห้องน้ำที่ถูกสุขลักษณะ การนำภาคีวิจัยปฏิบัติการทั้ง 2 ภาคศึกษาดูงานทั้งสองสถานที่นั้นทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของสถานที่ทีมวิจัยกลางและภาคีปฏิบัติการพื้นที่ ตลอดจนได้เห็นการปฏิบัติจริงทั้งการจัดการขยะและการจัดการที่หอยพักอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินแผนงานการจัดการสุขภาพชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติการต่อไป

นอกจากนั้นการประชุมปฏิบัติการหลังจากการดูงานดังกล่าวได้เปิดโอกาสให้ภาคส่วนหลักทั้งสามได้ร่วมประชุมปรึกษาหารือเพื่อวางแผนการจัดการสุขภาพในพื้นที่ของตนเองทั้ง 4 ด้านคือ การจัดการขยะ การจัดการน้ำดื่ม น้ำใช้ การจัดการสุขอนามัยห้องส้วม และการจัดการหอยพัก

การจัดเวที ครั้งที่ 3 การประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินงานโครงการ การศึกษาและพัฒนา รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานีและนราธิวาส ในวันที่ 19 มีนาคม 2552 ณ โรงแรมเซาท์เทิร์นวิว อ. เมือง จ. ปัตตานี โดยมีผู้เข้าร่วมประชุม จำนวน 37 คน ประกอบด้วย

1. ใ้้ครู/ผู้บริหารโรงเรียนหรือผู้แทนจำนวน 7 คน
2. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหรือผู้แทน จำนวน 7 คน
3. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขหรือผู้แทน จำนวน 7 คน
4. ทีมวิจัยกลาง จำนวน 5 คน
5. ผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 11 คน

การจัดเวทีประชุมครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนการเรียนรู้การดำเนินงานหรือการปฏิบัติการของนักวิจัยปฏิบัติการพื้นที่ของแต่ละพื้นที่ โดยเปิดโอกาสให้ภาคีต่างๆ ได้แลกเปลี่ยนประเด็นปัญหาและประสบการณ์ในการปฏิบัติในพื้นที่จริง อันเนื่องมาจากการปฏิบัติการของนักวิจัยพื้นที่ คือ การจัดเวทีพบปะ พูดคุยปรึกษาหารือของภาคีหลักและภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในชุมชน โดยพัฒนาแผนการดำเนินงานที่เคยเสนอไว้ในการจัดเวทีครั้งที่สองและนำมาซึ่งการพัฒนาแผนการจัดการสุขภาพชุมชนทั้ง 4 ด้านที่มานำเสนอในครั้งนี้ หลังจากการนำเสนอแผนของแต่ละพื้นที่ นักวิจัยกลางและผู้ทรงคุณวุฒิที่ทีมนักวิจัยได้เชิญมาจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ และผู้อำนวยการสถาบันวิจัยระบบสุขภาพ

ภาคได้มาร่วมวิพากษ์และเสนอข้อคิดเห็นเพื่อให้แผนงานดังกล่าวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของผลการดำเนินงานของโครงการวิจัยนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การจัดเวที ครั้งที่ 4 การจัดประชุมครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสรุปผลการดำเนินโครงการ การศึกษา และพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานีและนราธิวาส ในวันที่ 24 -25 มีนาคม 2552 ณ โรงแรมไดอิชิ อ.หาดใหญ่ จ. สงขลา โดยมีผู้เข้าร่วมประชุม จำนวน 41 คน ประกอบด้วย

1. ใต้ครู/ผู้บริหารโรงเรียนหรือผู้แทนจำนวน 7 คน
2. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหรือผู้แทน จำนวน 7 คน
3. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขหรือผู้แทน จำนวน 7 คน
4. ทีมทีมวิจัยกลางกลาง จำนวน 5 คน
5. ผู้เกี่ยวข้องและผู้ร่วมสังเกตการณ์ จำนวน 15 คน

ในการประชุมปฏิบัติการสรุปผลการดำเนินการดำเนินการวิจัยการศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานีและนราธิวาสครั้งนี้ มีผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย จ. สงขลา มา รับฟังความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวแผนงาน/แผนโครงการของแต่ละพื้นที่ที่จะปฏิบัติการร่วมกับภาคีทุก ภาคส่วน ทั้งนี้ผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย จ. สงขลา ได้เสนอแนะและแนะนำ การจัดภูมิทัศน์ของพื้นที่เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดแผนการจัดภูมิทัศน์ให้สอดคล้องกับการจัดการสุขภาพ ชุมชนทั้ง 4 ด้านอย่างเป็นรูปธรรมและเอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่ในอนาคตต่อไป

จากข้อมูลรายงานการประชุมที่ทีมวิจัยกลางจัดขึ้นทั้งสิ้น 4 ครั้ง จะเห็นได้ว่า มีผู้เข้าร่วมประชุมคงเดิม กระบวนการดำเนินงานคงเดิม โดยเน้นการนำเสนอผลการปฏิบัติการที่เกิดขึ้น

การติดตามประเมินผลการดำเนินงาน

การลงพื้นที่วิจัยปฏิบัติการครั้งที่ 1

การลงพื้นที่ของทีมทีมวิจัยกลางกลางครั้งนี้ เป็นกิจกรรมต่อเนื่องจากการจัดเวทีครั้งที่ 1 โดยมี วัตถุประสงค์ในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับทีมวิจัยปฏิบัติการพื้นที่ ทั้งนี้บางพื้นที่สามารถเชิญภาคีอื่นๆ นอกเหนือจากภาคีหลัก เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ปกครอง นักศึกษา มาร่วมพบปะและประชุมปรึกษาหารือกับ ทีมวิจัยกลาง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

-โรงเรียนมามะวิทยา ต. ป่าบอน อ. โคกโพธิ์ จ. ปัตตานี

-สถาบันศึกษาปอเนาะอิสลามศาสน์ ดารุสสลาม ต. ตาเซะ อ. เมือง จ. ยะลา

-สถาบันศึกษาปอเนาะสุบลลิสลาม ต. กาลิซา อ. ราแะ จ. นราธิวาส และสถาบันศึกษาปอเนาะ อัล-ฟุรกอน ต. ปลุกาสาเมาะ อ. บาเจาะ จ. นราธิวาส

-โรงเรียนลูกมานูฮากิม ต. บาโระ อ. ยะหา จ. ยะลา และโรงเรียนมามะวิทยา ต. ป่าบอน อ. โคกโพธิ์ จ. ปัตตานี

-โรงเรียนแสงธรรมวิทยา ต. เกะรอ อ. รามัน จ. ยะลาและโรงเรียนอัลอัลดักกิรอิสลามียะห์ ต. ปะนา ระะ อ. ปะนาระะ จ. ปัตตานี

จากการลงพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยในครั้งนี้ทีมวิจัยกลางพบว่าระดับความพร้อมและศักยภาพในการจัดการสุขภาพชุมชนของแต่ละพื้นที่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์พื้นฐานของภาคีหลักทั้งสามฝ่ายก่อนที่จะมีวิจัยกลางจะเข้ามามีส่วนร่วมเป็นภาคีที่สี่ ทั้งนี้หากพื้นที่ใดที่มีความสัมพันธ์พื้นฐานดังกล่าวอยู่ในระดับที่สูงก็จะส่งผลให้การปฏิบัติการวิจัยในพื้นที่มีทิศทางที่ชัดเจนและมีความเป็นเอกภาพมากขึ้น ในขณะที่บางพื้นที่ที่ระดับความสัมพันธ์ของแต่ละภาคียังอยู่ในระดับปานกลางหรือต่ำก็จะทำให้การปฏิบัติการวิจัยพื้นที่ลำบากมากขึ้นตามลำดับและอาจต้องใช้เวลาานมากกว่ากรณีแรก

การลงพื้นที่ ครั้งที่ 2 การลงพื้นที่ครั้งนี้ประกอบด้วยทีมนักวิจัยกลาง และคณะจากสถาบันวิจัยระบบสุขภาพภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ เพื่อติดตามและประเมินผลการปฏิบัติการสุขภาพชุมชนทั้ง 7 พื้นที่ใน 7 อำเภอของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

-โรงเรียนมามะวิทยา ต. ป่าบอน อ. โคกโพธิ์ จ. ปัตตานี และโรงเรียนลูกมานูฮากิม ต. บาโระ อ. ยะหา จ. ยะลา

-สถาบันศึกษาปอเนาะอิสลามศาสน์ดารุสลาม ต. ตาเซะ อ. เมือง จ. ยะลา โรงเรียนแสงธรรมวิทยา ต. เกะรอ อ. รามัน จ. ยะลา และสถาบันศึกษาปอเนาะอัล-ฟุรกอน ต. ปลุกาสาเมาะ อ. บาเจาะ จ. นราธิวาส

-สถาบันศึกษาปอเนาะสุบลลิสลาม ต. กาลิซา อ. ราแะ จ. นราธิวาสและโรงเรียนอัลอัคดักกิรอิสลามมียะห์ ต. ปะนาระ อ. ปะนาระ จ. ปัตตานี

หลังจากนั้นนำเสนอผลการดำเนินงานเพื่อปิดโครงการ ฯ โดยมีผู้แทนจาก สปสช และกระทรวงศึกษาธิการ มาให้ความเห็น และมีการลงนามความร่วมมือระหว่าง ตัวแทนสถานีนอนามัย โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้ง 7 พื้นที่ซึ่งคือภาคีเดิม มาร่วมลงนามในการจะทำงานร่วมกันโดยมี ผู้แทนจาก สปสช กระทรวงศึกษาธิการ และ ผู้แทนจาก สวรส ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นสักขีพยาน โดยมีการนำเสนอแผนการดำเนินงานของแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นเพียงร่างแผนงานโครงการที่คาดว่าจะนำไปสู่การปฏิบัติหลังจากนี้ โดยมีทีมวิจัยหลักให้คำแนะนำ

กล่าวโดยสรุป กระบวนการที่ใช้เพื่อการแก้ไขปัญหาสุขภาพในพื้นที่พิเศษโดยการสร้างความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่นี้เป็นการวิจัยเชิงพัฒนาโดยใช้การมีส่วนร่วมของ 3 ฝ่าย ซึ่งใช้ผลการศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมโดย เยาวนิจ และคณะมาเป็นประเด็นตั้งต้น โดยนำไปต่อยอดความคิดโดยการสนทนากลุ่มและ ดูงานการแก้ปัญหาการจัดการขยะตำบลปริงอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา จนในที่สุดได้ประเด็นการจัดการขยะเป็นประเด็นร่วม ส่วนกระบวนการดำเนินงานก็ขึ้นอยู่กับศักยภาพของแต่ละพื้นที่ทั้งในประเด็นการแก้ไขปัญหาการจัดกิจกรรมในพื้นที่ และแผนงานนโยบายที่เสนอต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ดูในภาคผนวก)

บทวิเคราะห์ และ บทสังเคราะห์

ภายหลังจากการสนับสนุนทีมวิจัยให้ดำเนินงานโครงการ**การศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส** จำเป็นที่จะต้องมีการวิเคราะห์และสังเคราะห์ผลของการดำเนินงานเพื่อนำไปสู่การจัดการความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อไป สิ่งที่สำคัญคือกระบวนการแก้ปัญหานี้ได้ดำเนินมาถูกทางหรือยัง และสิ่งที่ได้สามารถนำไปใช้ประโยชน์หรือแก้ปัญหามาได้ตรงประเด็นหรือไม่ ดังนั้นผู้สังเคราะห์จะนำเสนอ ดังนี้

1.บริบทของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะมีความเป็นมาอย่างไร และปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง

2.กระบวนการประชุมปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและสร้างสรรค์(AIC)

3.สังเคราะห์กระบวนการดำเนินงานของทีมวิจัย ประกอบด้วย การเลือกพื้นที่ การเลือกกลุ่มเป้าหมาย การเตรียมความพร้อม การติดตามกำกับ และการวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน

บริบทของพื้นที่ปอเนาะ สถาบันเผยแพรศาสนาอิสลาม

ปอเนาะ เป็น สถาบันเผยแพรศาสนาอิสลามในภาคใต้หลักการของอิสลามถือว่ามุสลิมทุกคนมีหน้าที่ที่จะต้องศึกษาและเผยแพรศาสนาของตน ผู้ใดมีความรู้แต่ไม่ยอมเผยแพรให้แก่ ผู้อื่นถือว่าเป็นบาป ดังนั้นการเรียนการสอนศาสนาจึงตกเป็นภาระหน้าที่ของ **ผู้นำครอบครัว** ต้อง จัดให้บุตรหลานของตนได้รับการศึกษาวิชาศาสนาตั้งแต่วัยเยาว์ เริ่มตั้งแต่บ้านหรือสำนัก สอนศาสนาของผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้านไปจนถึงปอเนาะ สถาบันการเรียนการสอนศาสนาชั้นสูงซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือของสังคมมุสลิมในภาคใต้มาแต่อดีต

มุฮัมหมัด กาโรสบินเชอนาวิ แห่งรัฐกลันตัน กล่าวว่า "ระบบ การเรียนศาสนาซึ่งเป็นที่ รู้จักกันว่า "ปอเนาะ" ที่มีอยู่ในสถานที่ต่างๆ ในมาเลเซีย นับเป็นระบบที่ได้รับการถ่ายทอดไปจาก ประเทศไทย ซึ่งเป็นแหล่งสอนศาสนาที่ชาวมุสลิมได้จัดตั้งขึ้นระบบการสอน แบบนี้เลียนแบบจาก ระบบพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นการศึกษาค้นคว้าหลักศาสนาที่พยายามปลีกตัวออกห่างจากสังคมอันล้าสมัย ข้อนี้สามารถพูดได้อย่างเต็มปากว่า ระบบการสอนแบบปอเนาะไม่เคย ปรากฏขึ้นเลยในประเทศกลุ่มมุสลิม แนนอนที่สุดมลายูได้รับอิทธิพลไปจากเมืองไทย" (ปัตตานี) (จาก บทความ เรื่อง อิทธิพล วัฒนธรรม ไทย ต่อชาวมลายู ของหะสัน หมัดหมาน วารสารรัฐสมิแล ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม - สิงหาคม 2517)

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ได้รับการพัฒนามาเป็นลำดับ กระทั่งปัจจุบัน ปี 2547 หลังจากเหตุการณ์ไม่สงบชายแดนใต้ภาครัฐได้สนับสนุนให้สถาบันศึกษาปอเนาะที่สอนเฉพาะศาสนาจดทะเบียนจดทะเบียนปอเนาะตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถาบัน ศึกษาปอเนาะ พ.ศ.2547 มีโรงเรียนปอเนาะขอขึ้นทะเบียนอีก 255 แห่ง

นักเรียน/นักศึกษาที่มาจากท้องถิ่นห่างไกลจะต้องมาปลุกกระท่อมหลังเล็กๆ (เรียกว่า ปอเนาะ) เป็นที่พักอาศัย อยู่เป็นกลุ่ม ๆ ในบริเวณบ้านของโต๊ะครู หรือ บาบอ และจัดหาเครื่องบริโภคอุปโภคมาใช้สอยเอง สถานที่เรียนใช้ "บาไลโร๊ะ บาลาย" หรือบ้านโต๊ะครูเป็นที่สอน ต่อมาเมื่อมีผู้เรียน มากขึ้นจึงสร้างเป็นอาคารเรียนเอกเทศถาวรขึ้นมา ซึ่ง ขึ้นอยู่กับฐานะเศรษฐกิจของสังคมที่ "ปอเนาะ" นั้น ๆ ตั้งอยู่

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ เป็นอีกทางเลือกหนึ่งของเยาวชนที่นับถือศาสนาอิสลาม จากข้อมูลของโรงเรียนสอนศาสนาใน 3 จังหวัดชายแดน พบดังนี้

1.จังหวัดนราธิวาส มีโรงเรียนสอนศาสนา ระดับต่าง ๆ 103 แห่ง ใน 13 อำเภอ

2.จังหวัดปัตตานี มีโรงเรียนสอนศาสนา ระดับต่าง ๆ ทั้งสิ้น 311 แห่ง ใน 11 อำเภอ

3.จังหวัดยะลา มีโรงเรียนสอนศาสนา ระดับต่าง ๆ ทั้งสิ้น 174 แห่ง ใน 8 อำเภอ

รวมทั้งสิ้น 588 แห่ง มีนักเรียนทั้งสิ้น 284,682 คน

ดังนั้นความพยายามที่จะเลือกพื้นที่ที่เป็นสถานศึกษาเป็นสิ่งที่น่าจะเป็นแนวทางที่ถูกต้อง ทั้งนี้หากมองประเด็นความมั่นคงของประเทศ เด็ก ๆ เหล่านี้จะเป็นกำลังที่สำคัญของประเทศ หากได้รับการศึกษาและมีแนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง การมีประชากรที่มีสุขภาพแข็งแรงก็เท่ากับทำให้สังคมมีสุขภาพะทางกายที่ดี ซึ่งในที่นี่น่าจะมีผลทั้งทางกายและจิต และยังอาจจะช่วยลดช่องว่างระหว่างคนในชุมชนด้วย แต่สิ่งที่ทีมวิจัยต้องคำนึงถึงมากที่สุดคือ ความเป็นตัวตนของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ ที่มีความเป็นอิสระต่อกัน ขาดการรวมเป็นกลุ่มหรือเครือข่ายในพื้นที่ ซึ่งเป็นปัญหาในการจัดการแบบมีส่วนร่วม ความเป็นอิสระของสถานศึกษาเหล่านั้น ถึงแม้รัฐจะพยายามเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ แต่ก็กระทำในระดับหนึ่งทั้งนี้ เพราะความกังวลที่เกิดขึ้นจากการที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐส่วนหนึ่งไม่ใช่อิสลามิกชน กลุ่ม/คณะที่น่าจะมีส่วนในการควบคุมมาตรฐานคือ คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด รวมไปถึงระดับประเทศ คือสำนักงานจุฬาราชมนตรี ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดมาตรฐานในการสอนหลักศาสนาที่ถูกต้อง ส่วนการเพิ่มวิชาสามัญอื่น ๆ เป็นบทบาทของกระทรวงศึกษาธิการหรือสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานั้น ๆ อยู่แล้ว

2.กระบวนการประชุมปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและสร้างสรรค์(AIC)

ทีมวิจัยกลาง เลือกใช้กระบวนการประชุมปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและสร้างสรรค์(AIC) เป็นการประชุมที่ก่อให้เกิดการทำงานร่วมกันเพื่อจัดทำแผน โดยเป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้า ร่วมประชุมได้มีเวทีพูดคุย แลกเปลี่ยน ความรู้ประสบการณ์ นำเสนอข้อมูลข่าวสารที่จะทำให้เกิด ความเข้าใจ ถึงสภาพปัญหา ความต้องการข้อจำกัด และศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เป็นกระบวนการที่ช่วยให้มีการระดมพลัง สมอบในการศึกษา วิเคราะห์พัฒนาทางเลือก เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา เกิดการตัดสินใจร่วมกัน เกิดพลังของการสร้างสรรค์และรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น

กระบวนการประชุมปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและสร้างสรรค์นี้ ปัจจุบันนิยมนำมากันมากขึ้น ซึ่งแนวทางที่แตกต่างกับการประชุมอย่างมีส่วนร่วมอื่น ๆ คือ การพยายามให้ทุกคนได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็น ลงมติร่วมกัน รับฟังผู้อื่น และหาข้อยุติโดยสันติ ซึ่งผู้ดำเนินงานต้องเข้าใจบริบทของพื้นที่ และปัญหาที่ยกมาเป็นประเด็นในการแก้ไข ที่สำคัญคือ ไม่พยายามชักนำกลุ่มให้คล้อยตามที่ผู้จัดต้องการ เพราะหากเป็นเช่นนั้น ก็ไม่มีประโยชน์ในการดำเนินงาน เพราะถึงแม้ข้อสรุปจะจบลงด้วยเนื้อหาสาระใดก็ตาม การแก้ไขก็จะไม่เกิดขึ้นจากความร่วมมือเนื่องจากการชักนำโดยทีมวิจัยกลางหรือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินงาน นอกจากนี้ผู้ที่เข้ามาร่วมในการประชุมต้องมีการคัดเลือกเนื่องจาก การประชุมนี้ต้องการข้อคิดเห็นจากทุกฝ่าย และต้องแน่ใจว่า ผู้ที่เข้าประชุมเป็นตัวแทนที่ได้รับการคัดเลือกจริง ๆ

ประเด็น การใช้กระบวนการ AIC ที่กล่าวมา เป็นแนวทางที่ผู้นำมาใช้ต้องเข้าใจกระบวนการอย่างชัดเจน มิฉะนั้นจะไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ และเป็นการสูญเสียเปล่า ซึ่งทีมวิจัยกลางเลือกกระบวนการ AIC มาใช้ แต่ไม่ได้สรุปกระบวนการที่เกิดขึ้น และสาระที่ได้ ว่าเหตุใดประเด็นข้อสรุปที่เกิดขึ้นจึงสรุปด้วย “การจัดการขยะ” แต่หากวิเคราะห์บริบทแวดล้อมจะพบว่า ใช้เป็นเพียงการชักนำกลุ่มให้เกิดประเด็นพูดคุยโดยมีกระบวนการให้ความรู้และการจัดทัศนศึกษา ขณะเดียวกันไม่มีความชัดเจนในการดำเนินงานและบทบาทของนักวิจัยในการจัดกระบวนการโดยไม่ปรากฏในรายงานแต่อย่างใดและไม่เห็นผลของการดำเนินงานที่เป็นการตกผลึกความคิดจากกลุ่มว่ามีกี่ประเด็นและแต่ละประเด็นนำไปสู่กิจกรรมต่อเนื่องอะไรขาดการสรุปวิสัยทัศน์ของกลุ่ม แนวทางที่จะดำเนินการ หรือองค์การที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา “การจัดการขยะในสถาบันปอเนาะ/โรงเรียนเอกชนสอน

ศาสนาอิสลาม" ขาดการสร้างผู้นำกลุ่ม ประเด็นการ ทั้งนี้เพราะกิจกรรมทุกกิจกรรมมีการจัดวางไว้แล้วมากกว่า เป็นกิจกรรมที่คิดออกมาจากกลุ่มหรือจากผลการจัดกิจกรรม AIC นี้

การปรากฏขององค์ความรู้ที่เกิดจากการดำเนินงานของทีมวิจัยไม่ปรากฏให้เห็นทั้งในการรายงานและ ธุรกรรมของกระบวนการ มีปรากฏเพียงแต่การประชุมร่วมที่จัดขึ้น จึงไม่สามารถอธิบายถึงการนำกระบวนการ AIC ในการนำมาใช้ในการวิจัยแล้วเกิดองค์ความรู้ใหม่หรือการจัดการความรู้ที่มีอยู่ หรือการมีส่วนร่วมของ ชุมชนทั้ง 21 แห่ง ให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ถึงแม้จะมีการเลือกประเด็นร่วมคือการจัดการขยะ แต่ก็ไม่ได้ หมายความว่าทุกแห่งมีปัญหาเป็นปัญหาหลักและเป็นปัญหาที่อยู่ในความสนใจโดยเฉพาะในสถาบันปอเนาะ และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในส่วนของ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประเด็นการ จัดการขยะและสิ่งแวดล้อมที่เน้นเรื่องการทำจัดและการขนส่งขยะ ส่วนสถานีนอามัย ไม่เด่นชัดในเรื่องการ จัดการขยะว่าเป็นปัญหาทางสุขภาพที่อยู่ในลำดับต้น ๆ แต่ สถานีนอามัยให้ความสำคัญกับปัญหาการ จัดการสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปที่ก่อให้เกิดมลภาวะและโรคติดต่อ ดังนั้น การจัดประเด็นการจัดการขยะจึงอาจจะ เป็นเพียง "ตุ๊กตาหรือการจำลอง" ปัญหาที่ใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความร่วมมือมากกว่าความต้องการเห็น กระบวนการจัดการขยะ ตามประเด็นที่ตั้งไว้ ซึ่งสิ่งที่ต้องคิดต่อไปคือ การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างการจัดการ ขยะและการจัดการสิ่งแวดล้อมกับสุขภาพของนักเรียน/เจ้าหน้าที่ในสถาบันปอเนาะ/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา อิสลาม ซึ่งควรจะเกิดร่วมกันต่อไปโดยการต่อยอดจากการสร้างความร่วมมือนี้ ซึ่งขณะนี้ยังไม่ปรากฏเป็น รูปธรรม ยังไม่ปรากฏว่ามีการจัดทำยุทธศาสตร์เพื่อนำไปสู่การสร้างแผนปฏิบัติการต่อไป(ในแผนที่แต่ละพื้นที่ นำเสนอที่แสดงในภาคผนวกยังไม่มีความชัดเจน มีเพียงพื้นที่เดียวที่มีความร่วมมือระหว่างเทศบาลที่มีการนำ ร่องในการจัดให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและมีธนาคารขยะ) และสถาบันปอเนาะ/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา อิสลามจะต้องมีความต่อเนื่องในการพัฒนาระยะยาว โดย สวรรส ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์กระตุ้นให้ มีการลงนามร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ทั้ง สถานีนอามัย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและ สถาบันปอเนาะ/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา เพื่อให้เกิดความร่วมมือระยะยาวภายใต้การจัดทำแผนสุขภาพใน พื้นที่ อย่างไรก็ตามควรต้องมีการติดตามระยะยาวถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการลงนามนี้ด้วย

3.การสังเคราะห์กระบวนการดำเนินงานของทีมวิจัย ประกอบด้วย การเลือกพื้นที่ การเลือก กลุ่มเป้าหมาย การเตรียมความพร้อม การติดตามกำกับ และการวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน

โครงการวิจัยเรื่องการศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส มีการดำเนินงานต่อยอดจากโครงการผลการวิจัยโดย เยาวนิจ และ คณะ (2551) เรื่องการจัดการจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน/สถาบันปอเนาะ ในเขตพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดน ภาคใต้ โดยการสำรวจปัญหาด้านสาธารณสุขในโรงเรียนปอเนาะ ซึ่งสรุปว่า โดยรวมโรงเรียนปอเนาะมีปัญหา เรื่องการจัดการขยะ น้ำ สิ่งแวดล้อมหอพัก และ ห้องน้ำห้องส้วม เรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน/ สถาบันปอเนาะ จำนวน 335 โรงเรียน(จาก 588 แห่ง) ในพื้นที่จังหวัด ปัตตานี จำนวน 192 โรงเรียน จังหวัด นราธิวาส จำนวน 83 โรงเรียน และจังหวัดยะลา จำนวน 60 โรงเรียน ทั้งนี้ทีมวิจัยกลางมุ่งเน้นการศึกษา เรื่อง สิ่งแวดล้อมทางกายภาพแต่ยังไม่ได้เชื่อมโยงถึงปัญหาสุขภาพและสรุปว่า โรงเรียนสอนศาสนาร้อยละ 60 มี ปัญหาเรื่อง การจัดการขยะ โดยส่วนใหญ่คิดว่าพื้นที่ของตนยังขาดงบประมาณในการดำเนินงาน (29.41%) รองลงมาคือ การขาดทักษะความรู้ในการดำเนินงาน (10.78%) และการไม่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การ ปกครองส่วนท้องถิ่น (7.19%) ตามลำดับ ความคิดเห็นต่อแนวทางในการแก้ปัญหา โรงเรียน /สถาบันศึกษา

ปอเนาะมีความต้องการของงบประมาณเพิ่มเติม (29.08%) เพื่อแก้ปัญหาการจัดการขยะมากที่สุด รองลงมา คือ การให้ความรู้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง (10.78%) และการขอรับการสนับสนุนจาก อบต. (7.19 %) ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบปัญหาการจัดการน้ำ ที่พบว่าส่วนใหญ่ยังใช้น้ำบ่อดินมีโรงเรียน (39.7 %) 133 จาก 335 แห่ง ที่จำเป็นต้องได้รับการปรับปรุง นอกจากนี้ในเรื่องส้วม ห้องน้ำห้องส้วม มี 20 แห่งจาก 335 แห่ง ที่มีห้องน้ำห้องส้วมอยู่ในระดับดี และถูกสุขลักษณะ มีอีก 166 ที่ขาดแคลนห้องน้ำห้องส้วม

ผลจากการศึกษาของ เยาวนิจ และคณะ(2551) ที่เป็นข้อมูลพื้นฐานให้กับการวิจัยนี้ เป็นการศึกษาสภาพแวดล้อมของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ **ที่ควรได้รับการปรับปรุงและเน้นที่สิ่งแวดล้อมและด้านสุขภาพอนามัยหรือผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยที่ชัดเจน ซึ่งโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนของทีมวิจัยนี้จะต้องดำเนินงานต่อยอด** ทั้งนี้จากการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการเน้นที่สุขภาพชุมชน ในด้าน1)การจัดการขยะ 2) ด้านการจัดการน้ำดื่ม น้ำใช้ 3) ด้านการจัดการหอพัก 4) ด้านการจัดการสุขอนามัยห้องส้วม แต่ในทั้ง 4 ประเด็นไม่ได้นำเสนอว่า ผลที่ได้รับที่กล่าวถึงคือ สุขภาพชุมชนนั้นวัดอย่างไรว่าสุขภาพชุมชนดีหรือไม่ หรือมีการเปลี่ยนแปลงอะไรหลังจากที่มีโครงการนี้แล้ว

จากประเด็นย่อยที่เป็นเป้าหมาย ทีมวิจัยกลางอ้างถึงการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาที่เป็นตัวแทนของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยแต่ละพื้นที่ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ภาคี คือ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ (สถาบันปอเนาะ จำนวน 4 แห่ง โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมาตรา 15 (2) จำนวน 2 แห่งและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมาตรา 15 (1) 1 แห่ง) อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีนามาย์ และอยู่ในเขตปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (มี 1 แห่งที่เป็นเขตเทศบาล และ อีก 6 แห่ง อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล) ซึ่งทั้ง 3 ภาคีต้องสามารถมาร่วมประชุมกันได้และยินดีเข้าร่วมโครงการ ฯ จากการสัมภาษณ์พบว่า ทีมวิจัยมีปัญหาในการจัดการ โรงเรียนที่เป็นพื้นที่นำร่องส่วนหนึ่งมีความสัมพันธ์กับทีมวิจัยเนื่องจากสมาชิกในทีมวิจัยมีบทบาทรับผิดชอบโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ ประเด็นนี้เป็นความลำเอียงที่เกิดขึ้นจากการเลือกพื้นที่ แต่ทั้งนี้ทีมวิจัยกลางกลางมีความสัมพันธ์โดยตรงกับสถาบันปอเนาะ/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา ซึ่งแสดงถึงความลำเอียงของการดำเนินงานครั้งนี้

ทีมวิจัยกลางทำหน้าที่ให้ข้อมูลและสนับสนุนและในการจัดประชุมครั้งแรกใช้กระบวนการประชุมปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและสร้างสรรค์ ทีมวิจัยกลางให้ความรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะ โดยยกมาเป็นตัวอย่างและนำภาคีทั้ง 3 ภาคี ใน 7 พื้นที่ (รวมทั้งสิ้น 21 กลุ่ม)ไปทัศนศึกษาที่เทศบาลตำบลปริก อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา การพยายามชี้ประเด็นให้ทั้ง 3 ภาคี เห็นปัญหาร่วมกับการประชุมปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและสร้างสรรค์ นี้ ทีมวิจัยไม่ได้สรุปผลของการประชุมให้เห็นประเด็นว่า ทำไมในที่สุดทุกภาคีจึงเลือกประเด็น การจัดการขยะเป็นโครงการนำร่อง นอกจากนี้ ทีมวิจัยยังไม่ได้นำเสนอประเด็นการวิเคราะห์ปัญหาสถานการณ์ จุดอ่อน จุดแข็ง ของแต่ละพื้นที่ซึ่งควรจะต้องมีความแตกต่างกัน ทั้งสถานการณ์ สภาพชุมชน บริบทของพื้นที่ รวมทั้งสัมพันธภาพของภาคีแต่ละภาคีที่มีต่อกัน จากข้อมูลของ เยาวนิจ และคณะ(2551) ก็กล่าวว่า ในสถานศึกษาที่ศึกษา มีร้อยละ 60 ที่มีปัญหาการจัดการขยะ ซึ่งปัญหาที่รองลงมาคือ การจัดการน้ำ ประเด็นดังกล่าวมิได้ถูกหยิบยกขึ้นมาให้ความสำคัญ เมื่อพิจารณาจากการลงเยี่ยมพื้นที่ ประกอบกับการติดตามการนำเสนอผลการดำเนินงานและการสัมภาษณ์ พบว่า บางพื้นที่ไม่ได้มีปัญหาการจัดการขยะทั้งนี้เพราะมีระบบการจัดการอยู่แล้ว และในบางแห่ง เทศบาลมีการจัดการที่ค่อนข้างดี แต่สิ่งที่ขาดคือ การเชื่อมโยง/สัมพันธภาพระหว่างภาคี ส่วนด้านสถานีนามาย์ ซึ่งเป็นหน่วยงานด้านสุขภาพโดยตรง ยังขาดข้อมูลด้านสุขภาพของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวมีความสำคัญมากเป็นเสมือนดัชนีชี้วัด

ในการบอกถึงสุขภาวะของนักเรียนและคนในชุมชนและปัญหาสิ่งแวดล้อม พบว่า การเข้าไปให้บริการในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ ยังมีข้อจำกัดในเรื่องความเข้าใจต่อเรื่องโรค การติดต่อ/การแพร่ระบาดในสถานศึกษา โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีการอยู่ร่วมกัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ เยาวนิจและ คณะ(2551) พบว่า ในเรื่องสิ่งแวดล้อมของอาคารที่พักยังมีปัญหาอยู่ร้อยละ 29.0 ซึ่งปัญหานี้ยังไม่ได้รับการหยิบยกขึ้นมานำเสนอพบว่า ปัญหาเรื่องน้ำก็เป็นปัญหาที่พบได้ 4 ใน 7 แห่ง ดังนั้นการเลือกประเด็นการจัดการขยะจึงอาจจะเป็นประเด็นที่ไม่ตรงกับปัญหาของพื้นที่เท่าใดนัก แต่เป็นประเด็นที่ได้รับการชักนำจากการได้รับข้อมูล จากการไปทัศนศึกษา และเป้าประสงค์ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่มากกว่า เป็นประเด็นปัญหาของชุมชนหรือในพื้นที่ก็คือ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ นอกจากนี้ยังไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ กับชุมชนโดยรอบ ทั้งนี้พบว่า มีบางพื้นที่ที่มีปัญหาเรื่องการใช้ร่วมกับชุมชน หากเป็นเช่นนี้การนำเอาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะเป็นตัวตั้งอาจจะต้องทบทวนถึงการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นในเรื่องการขยายความร่วมมือในชุมชนรอบนอก ทั้งนี้หากได้ใช้กระบวนการประชุมปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและสร้างสรรค์แล้วสิ่งที่จะเกิดขึ้นการวิเคราะห์ปัญหาสถานการณ์ที่ตรงประเด็นและนำไปสู่การเรียนรู้ของภาคีทั้ง 3 ภาคี 21 กลุ่มนี้

ข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการนี้ คือ ทีมวิจัยกลางไม่ได้นำเสนอข้อมูลพื้นฐานและไม่มีข้อมูลแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมว่า ภายหลังจากการดำเนินการนี้แล้ว มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นบ้างนั่นคือ ไม่ได้กำหนดตัวชี้วัดที่เป็นรูปธรรม สิ่งที่น่าเสนอเป็นแผนงานที่เกิดขึ้น มีทั้งที่ดำเนินงานโดยโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและ/หรือ สถานีนามาย์ แต่ทุกแผนงานยังไม่ได้นำไปสู่การปฏิบัติ ไม่มีการกำหนดตัวชี้วัดหรือเป็นแผนงานหลักของทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถานีนามาย์ ส่วนแผนงานของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ ยังมีแผนงานในเรื่องการจัดสร้างโครงสร้างอื่น ๆ เป็นหลัก ซึ่งบางพื้นที่มีรายละเอียดในการดำเนินงาน มีตัวชี้วัดประเด็นนี้ หากทีมวิจัยให้ความสำคัญ แผนงานที่เกิดขึ้นอาจจะนำไปสู่การดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมได้ อย่างไรก็ตาม ประเด็นปัญหาและการจัดทำยุทธศาสตร์นี้ยังไม่ใช้ประเด็นที่มาจากการวิเคราะห์ปัญหาที่แท้จริงของแต่ละพื้นที่ เพราะจากการศึกษาแผนงานที่น่าเสนอพบว่า บางพื้นที่ยังไม่สามารถค้นหาปัญหาของพื้นที่ได้ การมียุทธศาสตร์หรือการวางแผนเรื่องการจัดการขยะเป็นเพียงหนึ่งยุทธศาสตร์ที่ต่อยอดจากงานวิจัยนี้ และยังไม่มีกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมหรือตัวชี้วัดที่ชัดเจนและยังไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของแผนงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพียงแต่คาดว่าจะนำเข้าสู่แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วิธีการที่จะนำเข้าสู่แผนพัฒนาท้องถิ่นได้คือ การทำประชาคมที่ให้ประชาชนในท้องถิ่นเห็นปัญหาและความสำคัญ การนำเสนอผลการดำเนินงานให้ชุมชนรับทราบซึ่งต้องเป็นบทบาทของทีมวิจัยในการจัดการความรู้แต่ไม่ปรากฏว่ามีการนำเสนอแต่อย่างใด ทำให้สิ่งที่ดำเนินงานมาตลอด 6 เดือน อาจจะสิ้นสุดได้

ผลการติดตามความก้าวหน้าในแต่ละพื้นที่

การติดตาม ความก้าวหน้าของการดำเนินงาน และ การจัดกระบวนการพัฒนากลุ่มเป้าหมายทั้ง 21 กลุ่ม ใน 7 พื้นที่ โดยมีโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ เป็นพื้นที่หลักหรือเป็นพื้นที่ทดลองกระบวนการดังกล่าว ซึ่งพบ ว่า แต่ละพื้นที่มีโครงสร้าง แผนผัง การจัดการพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน อย่างสิ้นเชิง ดังจะนำเสนอ ในแผนภูมิที่ 1 คือ จังหวัดปัตตานี 2 พื้นที่ คืออำเภอโคกโพธิ์และอำเภอบานาเระ จังหวัด

ยะลา 3 พื้นที่ คืออำเภอรามัน อำเภอยะหาและอำเภอเมือง และ จังหวัดนราธิวาส คือ อำเภอบาเจาะและอำเภอระแงะ

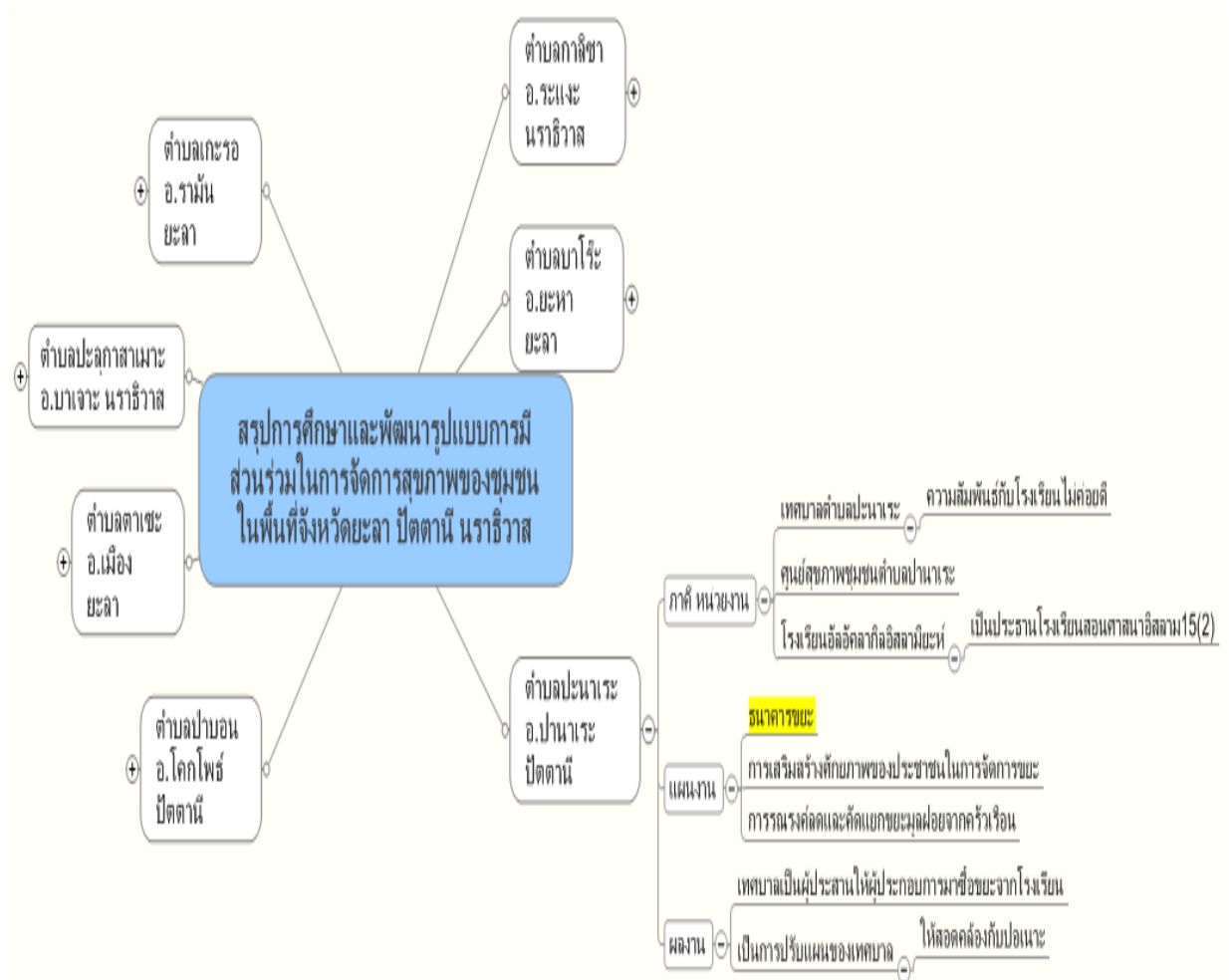

แผนภูมิที่ 1 แสดงพื้นที่ศึกษาที่ 7 พื้นที่ ในจังหวัด ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

สภาพของพื้นที่เป้าหมายบริบทและกิจกรรมที่เกิดขึ้น

1. โรงเรียนอัลอัศลามียะห์ อำเภอปานาเระ จังหวัดปัตตานี

ลักษณะของการจัดพื้นที่โดยสภาพแวดล้อมของโรงเรียนมีปัญหาเนื่องจากสถานที่พักของนักเรียนอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับหลุมขยะและแทงค์น้ำอยู่ใกล้กับห้องน้ำหญิง ขณะที่ประเด็นปัญหา คือ การจัดการขยะ แต่ในการทำงานร่วมกันพบว่า มีความสัมพันธ์ไม่ดีระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา โดยมีเทศบาล ฯ เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการขยะ และนำร่องการจัดทำธนาคารขยะ เทศบาลฯ ก็มีการปรับแผนการทำงานให้สอดคล้องกับปัญหาของโรงเรียนในการจัดการขยะ และเป็นแผนการจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

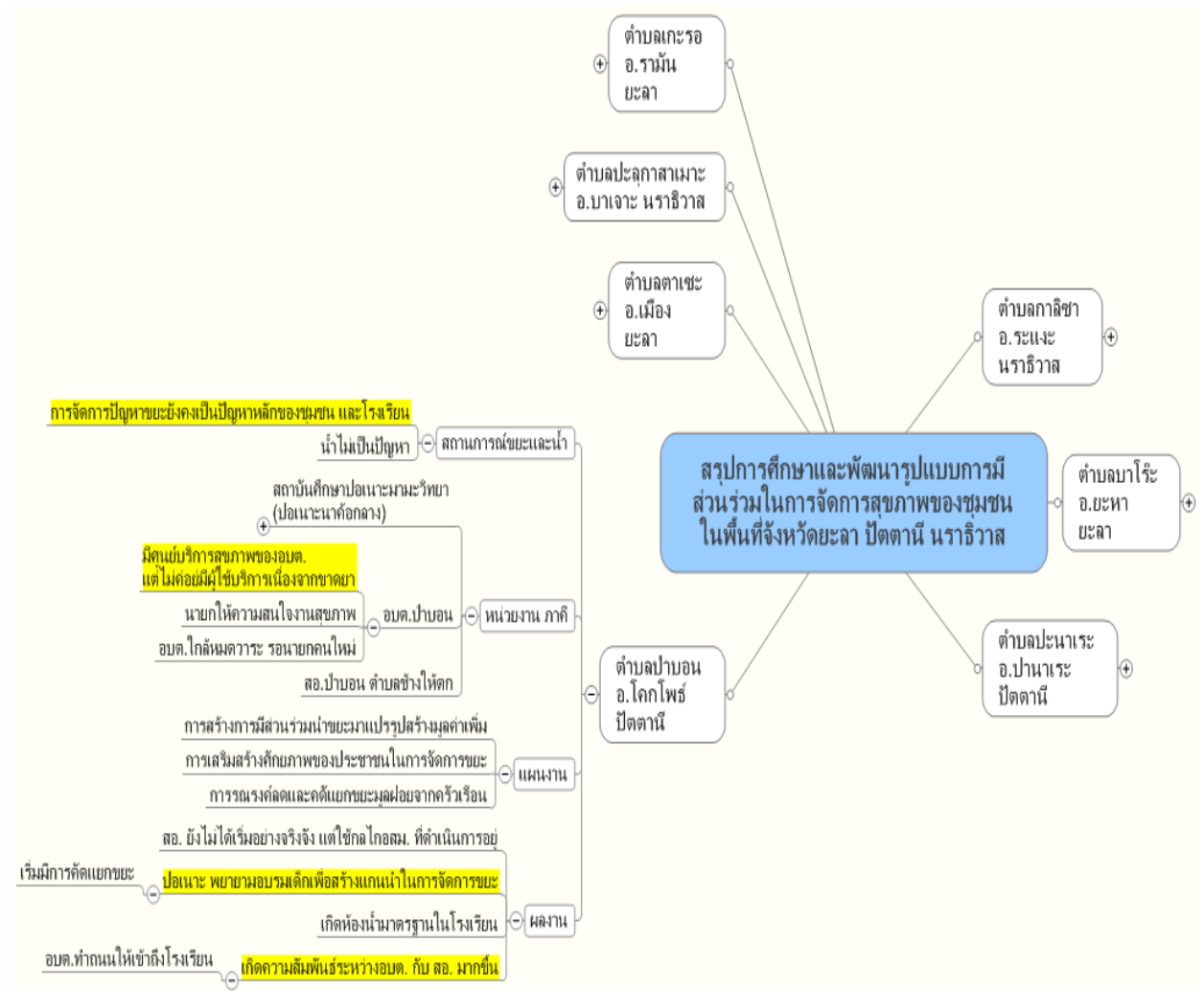

แผนภูมิที่ 2 ศักยภาพและกิจกรรมโรงเรียนอัลอัคลากิลอิสลามียะห์ อำเภอปานาเระ จังหวัดปัตตานีและภาคีร่วม

2. โรงเรียนมานะวิทยา ตำบลปาดอน อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี

ภายในโรงเรียน ฯ มีสถานที่เลี้ยงแพะ อยู่ใกล้กับสถานที่พักของนักเรียน ขณะเดียวกันก็มีปัญหาการจัดการขยะเป็นปัญหาร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียน โรงเรียนแห่งนี้ไม่มีปัญหาเรื่องการจัดการน้ำ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ก็ยังเป็นการทำงานร่วมกันน้อยมาก ขณะที่ด้านสุขภาพอนามัยได้รับการดูแลน้อย พบได้จากการที่มีศูนย์สุขภาพชุมชน แต่ขาดการจัดการที่ดีของคนในชุมชน ขาดแคลนยาโดยขาดการสนับสนุนเวชภัณฑ์จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ทางด้านสถานีนอนามัยก็ยังขาดความเชื่อมโยงในการทำงานอนามัยโรงเรียน และสุขภาพสิ่งแวดล้อมเรื่องห้องน้ำ ห้องส้วม ปัญหาการจัดการขยะและสิ่งแวดล้อม ซึ่งภายหลังจากที่มีการกระตุ้นติดตามประเมินผลทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่มีทิศทางที่ดีขึ้น (แผนภูมิที่ 3)

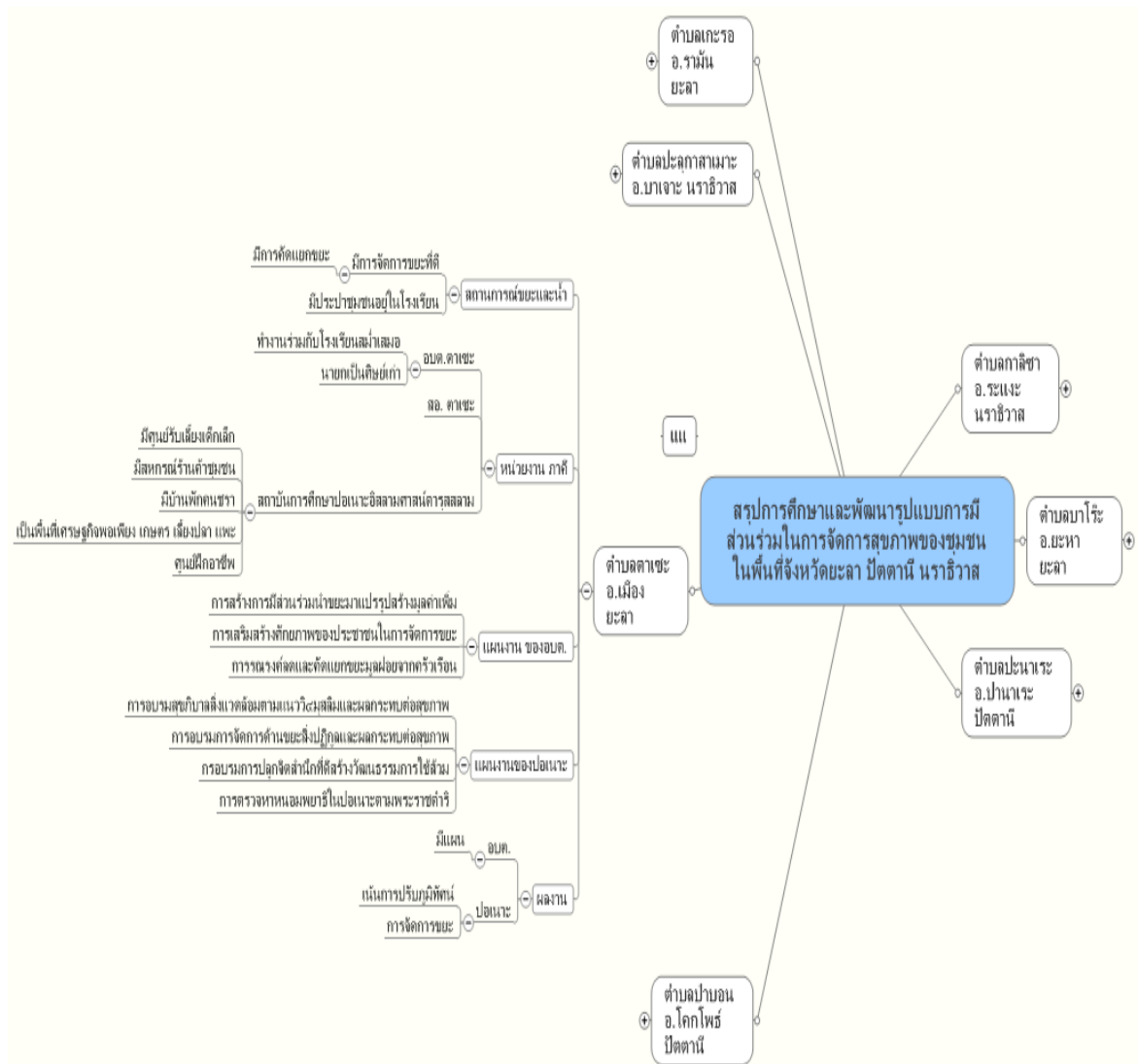

แผนภูมิที่ 3 ศักยภาพและกิจกรรมของโรงเรียนมานะวิทยา ตำบลปาดอน อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานีและภาคีร่วม

3. สถาบันศึกษาปอเนาะอิสลามศาสน์ดารุสลาม ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

โรงเรียนแห่งนี้เป็นโรงเรียนที่ยังมีความเป็นเอกลักษณ์ของโรงเรียนปอเนาะดั้งเดิม คือ มีอาคารที่พักเป็นบ้านหลังเล็ก ๆ ในส่วนของนักเรียนชายที่มีที่พักเป็นเรือนชัดเจน มีอากาศถ่ายเท เช่นเดียวกับ การมีที่พักแก่ผู้สูงอายุที่เป็นหญิงเข้ามาพักอาศัยเพื่อการเรียนรู้ศาสนา ซึ่งไม่พบว่ามีความสัมพันธ์กับนักเรียน ขณะที่นักเรียนหญิงยังมีที่พักเป็นห้องที่อับคับแคบไม่มีทางระบายอากาศ และปรุงอาหารภายในโรงเรียน และมีโรงเรียนเด็กเล็ก(ไป-กลับ)อีกด้วย มีการเลี้ยงสัตว์และฝึกอาชีพ (แผนผังที่ 3) ด้านความสัมพันธ์ พบว่า ทั้ง 3 ภาคส่วนมีความสัมพันธ์กันหลวม ๆ แต่ก็มาร่วมฟังทุกครั้งที่มีการประชุม องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเน้นเรื่องการเมืองเก็บขยะและการสร้างเตาเผาขยะ ชุมชนให้ความสำคัญกับการจัดการขยะน้อยมากมีแหล่งทิ้งขยะใกล้โรงเรียน การจัดการขยะของนักเรียนมีแต่ยังไม่สมบูรณ์ ภายหลังการดำเนินงาน มีการวางแผนร่วมกันระหว่างการพยายามทำให้เกิดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้เรื่องการจัดการขยะโดยนักเรียนและชุมชน และมีแผนการจัดการขยะบรรจุในแผน อบต เพื่อการจัดการขยะในชุมชน

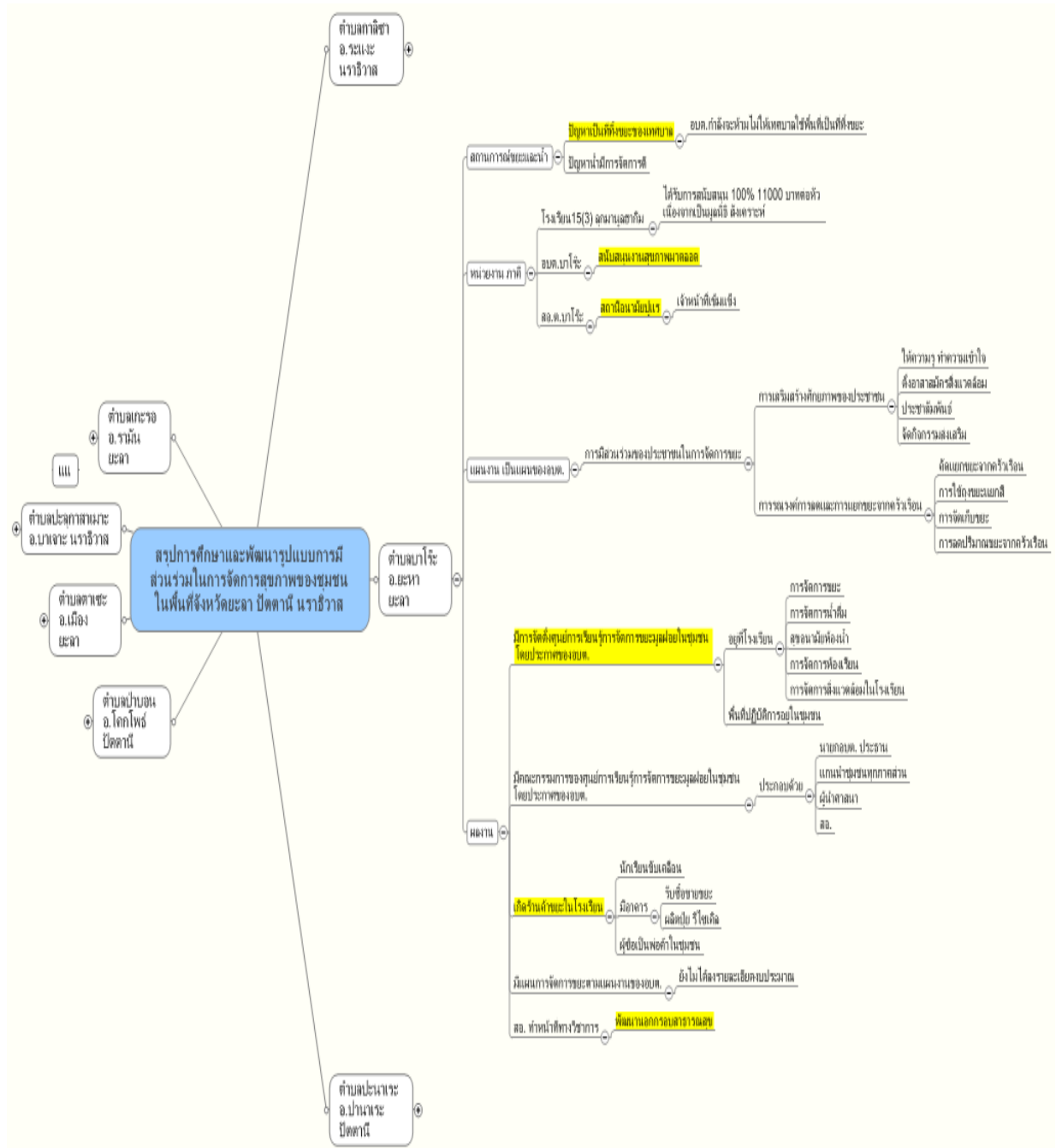
โดยภาพรวมของโรงเรียนแห่งนี้ พบว่า มีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นระหว่างโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่มีการเชื่อมต่อถนนระหว่างโรงเรียนกับพื้นที่รอบนอก ขณะเดียวกันก็มีแผนในเรื่องขยะร่วมกันถึงแม้ประชาชนโดยรวมจะให้ความสนใจกับการจัดการขยะไม่มากนัก ซึ่งประเด็นนี้โรงเรียน ฯ พยายามสร้างแกนนำนักเรียนเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการแก้ไขปัญหาขยะยาว

แผนภูมิที่ 4 ศักยภาพและกิจกรรมของสถาบันศึกษาปอเนาะอิสลามศาสน์ดารุสซาลาม ตำบลตาเซะ อำเภอเมืองจังหวัดยะลาและภาคีร่วม

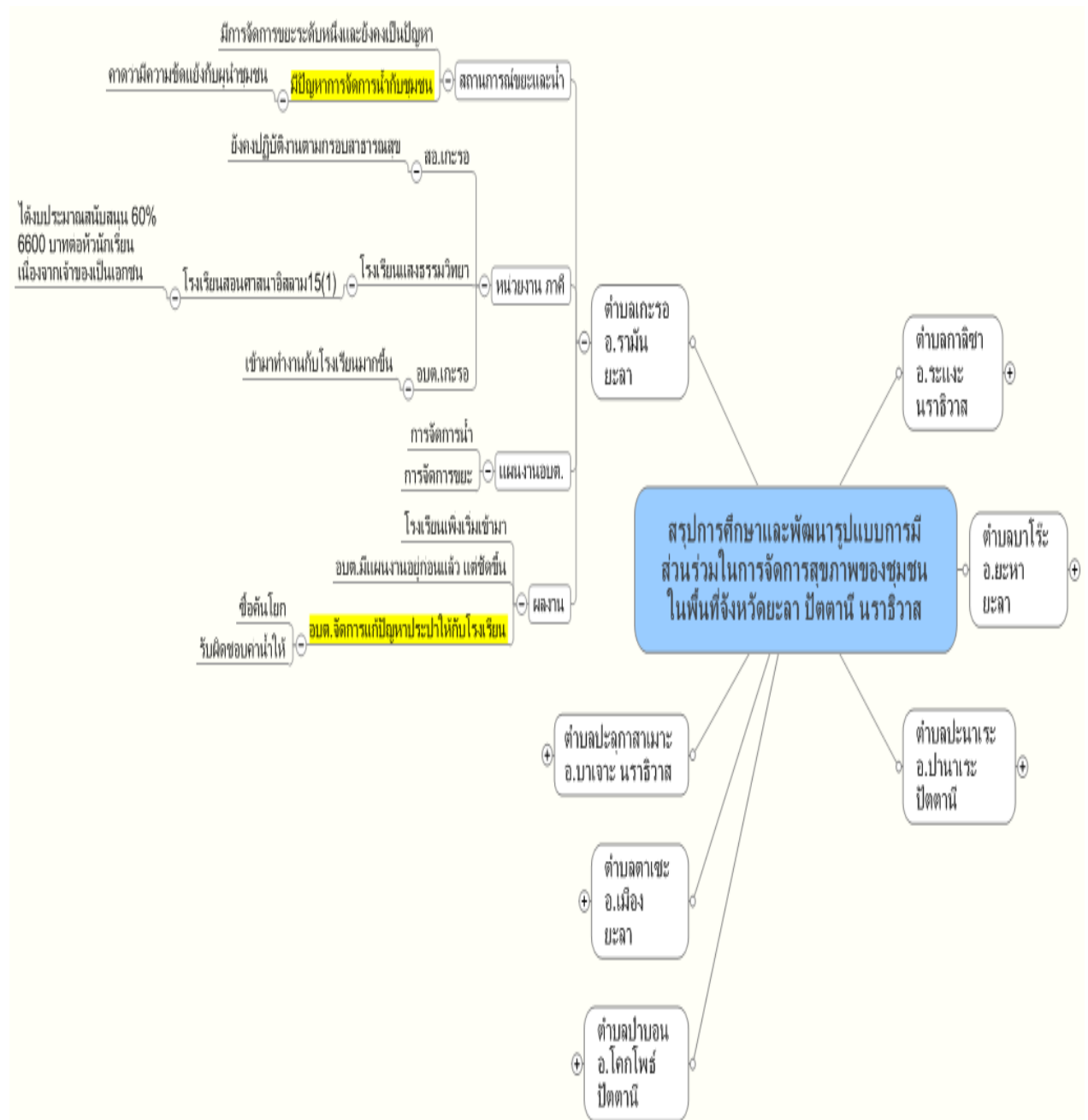
4.โรงเรียนลูกมานูลอากิม ตำบลบาโระ อำเภอยะหา จังหวัดยะลา

โรงเรียนแห่งนี้ไม่มีปัญหาเรื่องการจัดหาน้ำและขยะภายในโรงเรียนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีปัญหาเรื่องการจัดกรที่ทิ้งขยะ ปัญหาเป็นเรื่องการจัดการภายนอกโรงเรียนซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยขาดแคลนที่ทิ้งขยะ และในระยะยาวจะมีปัญหามากขึ้น ภายหลังจากที่มีการดำเนินงานพบว่า โรงเรียนก็มีการพัฒนามากขึ้นโดยมีการจัดร้านค้าขยะภายในโรงเรียน เกิดความร่วมมือกันระหว่างสถานีนอามัย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและโรงเรียน ฯ และเกิดแผนงานในการจัดการขยะของชุมชนอีกด้วย (แผนภูมิที่ 5)

แผนภูมิที่ 5 ศักยภาพและกิจกรรมของโรงเรียนลูกมานูลาฮากิม ตำบลบาไร่ อำเภอยะหา จังหวัดยะลา และภาคีร่วม

โรงเรียนแสงธรรมวิทยาเป็นโรงเรียนที่มีความพร้อมในการจัดการพื้นที่ เป็นสัดส่วนแต่มีปัญหาเรื่องการจัดการน้ำประปากับชุมชน และมีปัญหาเรื่องน้ำในโรงเรียน ภายหลังจากที่ดำเนินการไปแล้ว พบว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมากขึ้น มีการร่วมกันจัดการน้ำให้แก่โรงเรียน ส่วนความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและสถานีนามัยพบว่า ยังเป็นความสัมพันธ์หลวม ๆ ที่ยังดำเนินงานตามกรอบ การเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเพื่อสุขภาพของนักเรียนยังไม่ชัดเจน

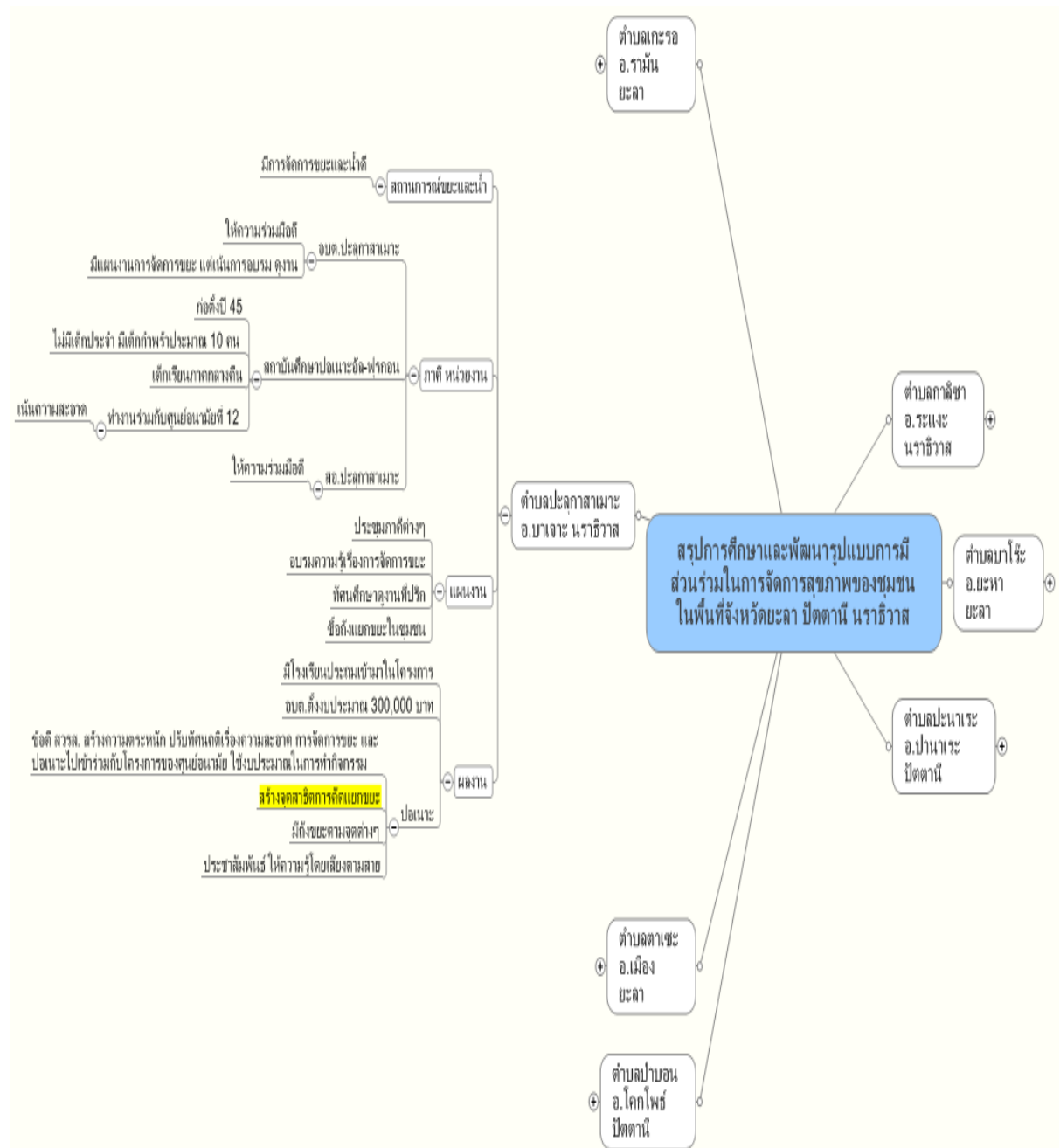

แผนภูมิที่ 6 ศักยภาพและกิจกรรมของโรงเรียนแสงธรรมวิทยา อำเภอรามัน จังหวัดยะลา และภาคีร่วม
6. สถาบันศึกษาปอเนาะ สุนูลิสาลาม อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส

[illegible]

7. สถาบันศึกษาปอเนาะอัลฟรคอน อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส

โรงเรียน แห่งนี้ต่างจากโรงเรียนอื่น คือ เป็นโรงเรียนที่ไม่มีนักเรียนอยู่ประจำ นักเรียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนในพื้นที่จึงไม่มีปัญหาเรื่องสถานที่พักและการจัดการขยะ ส่วนห้องน้ำ ห้องส้วม น้ำที่ใช้ยังมีปัญหา การทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังมีน้อยมาก เช่นเดียวกับความร่วมมือของสถานีนามัย การที่ไม่มีนักเรียนประจำเป็นสิ่งที่ดี เพราะนักเรียนส่วนใหญ่เป็นเด็กในพื้นที่ การสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นไม่ยากนักและระยะยาว การจัดการปัญหาโดยผ่านนักเรียนที่เป็นเด็กในพื้นที่จะมีความมัตการนโยบายที่ยั่งยืนกว่า รวมทั้งการนโยบายการจัดการขยะที่เด็กเป็นผู้ประสานระหว่างชุมชนและโรงเรียนปอเนาะ

และภาคีร่วม

การวิเคราะห์กระบวนการทำงาน

1. ต้นทุนทางสังคม

ในการดำเนินงานครั้งนี้ทีมวิจัยกลางได้พยายามที่จะให้เกิดกระบวนการที่ขับเคลื่อนโดยพื้นที่เอง โดยกำหนดให้พื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการเป็นทีมปฏิบัติการที่มีองค์ประกอบ 3 ประการดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นในเรื่องคุณลักษณะของพื้นที่ศึกษาแต่เนื่องจากความไม่เข้าใจกันเป็นทุนเดิม(ข้อมูลนี้ได้จากทีมวิจัย และ ทีมปฏิบัติการ) ซึ่งอาจเป็นปัญหาในการดำเนินงาน เนื่องจากทุนทางสังคมที่มีอยู่น้อย ความสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิมค่อนข้างห่างเหิน ส่วนกลุ่มระบบบริการในที่นี้คือ สถานือนามัยก็มีโอกาสได้สัมผัสกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะบ้างตามโอกาส เช่น เมื่อมีการระบาดของโรค หรือเด็กนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา/สถาบันปอเนาะมีอาการเจ็บป่วย เป็นต้น และทีมวิจัยกลางถึงแม้จะมีความสัมพันธ์กับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา/สถาบันปอเนาะ แต่ก็มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการแบบหลวม ๆ ตามบทบาท โดยความสัมพันธ์ไม่มีความสัมพันธ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือ สถานือนามัย สรุปก็คือ “ต้นทุนทางสังคม” น้อยมาก

2.ประเด็นที่ศึกษา : ปัญหาการจัดการขยะ

ในการเสนอกิจกรรมโครงการนี้ ผ่านการประสานงานระหว่างกลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 กลุ่มในแต่ละพื้นที่ และมีการประชุมร่วมกัน โดยมี สวรรส ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นแกนนำร่วม ข้อเสนอที่มีต่อทุกกลุ่มคือ การประสานความร่วมมือโดยเอาปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นตัวตั้งและกล่าวถึงสุขอนามัยแบบกว้าง ๆ มีการนำเสนอ ผลการศึกษาของ อาจารย์เยาวนิช และ คณะ (2551) และเน้นเรื่องการจัดการขยะ นักวิชาการให้ความรู้ในเรื่องการจัดการขยะ รวมทั้งการเสนอแนวทางที่จะทำให้ทั้ง 7 พื้นที่ (21 กลุ่มย่อย) ได้มีโอกาสไปดูงานที่เทศบาลตำบลปริก อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ซึ่งโดดเด่นในเรื่องการจัดการขยะ ภายหลังจากการดูงานและการให้ความรู้เพิ่มเติมผ่านกระบวนการการเรียนรู้แล้ว มีการสรุปประเด็นนำร่อง คือ การใช้ปัญหาขยะเป็นเสมือนตัวเดินเรื่อง

3.บทบาทของทีมวิจัยกลาง ประเด็นที่สำคัญคือ ทีมวิจัยกลางวางบทบาทหน้าที่ว่า จะให้ทีมปฏิบัติการดำเนินงานร่วมกันและทีมวิจัยกลางจะทำหน้าที่เป็น “คุณอำนวย” แต่ทีมวิจัยกลาง ยังขาดการวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ทั้ง 7 ว่ามีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร แต่ใช้วิธีการยึดพื้นที่เป็นหลัก นั้นหมายถึงทั้ง 3 องค์กร หลัก คือ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา/สถาบันปอเนาะ สถานือนามัย และ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มองเห็นปัญหาอะไรร่วมกัน โดยมีศูนย์กลางคือ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ ซึ่งทีมวิจัยกลางไม่ได้นำเสนอประเด็นนี้ และเมื่อสังเกตพฤติกรรมก็พบว่า ทั้ง 3 องค์กรในแต่ละพื้นที่ยังมีความสัมพันธ์กันอย่างหลวม ๆ แม้จะมีกระบวนการ AIC (Appreciation Influence Control) ทีมวิจัยกลางกล่าวว่า ได้ดำเนินการแล้วโดยกระบวนการดังกล่าวเน้นที่การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนาและนำไปสู่ความยั่งยืน ประเด็นที่สำคัญคือ การเข้าใจสภาพของชุมชนบริบทของพื้นที่ ซึ่งในโครงการนี้ต้องให้ผู้เข้าร่วมมีข้อมูลและนำเสนอข้อมูล กลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมนี้ต้องมีตัวแทนหลายกลุ่มได้มาคิดร่วมกัน มีกระบวนการเช่นเดียวกับการวิเคราะห์ชุมชน เพราะฉะนั้นจะไม่ทราบปัญหาและหาวิธีแก้ไขปัญหาก็ไม่ได้ ในที่นี้วิทยากรต้องทราบข้อมูลและสรุปข้อมูลให้ได้ วิทยากรยังมีบทบาทในการไกล่เกลี่ยปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นจากกระบวนการ จากความรู้สึกหรือความเข้าใจผิด หรือความไม่ยุติธรรมที่ได้รับ ดังนั้นเป็นต้น เพื่อทำให้เกิดความร่วมมืออย่างแท้จริง

4.การติดตามการดำเนินงาน พบว่า ทีมวิจัยกลางไม่ได้นำเสนอผลของการจัด AIC หรือกระบวนการ และเนื้อหาข้อมูลที่ได้รับ ทั้งนี้เพราะ แต่ละพื้นที่มีปัญหาที่แตกต่างกัน ความสำเร็จภาพและความพร้อมของแต่ละพื้นที่ (ในที่นี้จะกล่าวรวม ซึ่งประกอบด้วย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สถานีนามัย และ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ) อย่างไรก็ตาม ปัญหาการจัดการขยะ เป็นปัญหาหนึ่งของทุกเทศบาล แต่จะมากน้อยต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อมูลปริมาณขยะที่จัดเก็บและการกำจัดขยะ ซึ่งก็พบว่า หลาย อบต. คำนึงถึงเฉพาะการจัดสรรงบประมาณเพื่อการซื้อรถขนขยะ และ เตาเผาขยะ มากกว่าการจัดการโดยระบบหรือ “คน” ก่อน อีกประเด็นหนึ่งคือ การประเมินปัญหาขยะและการจัดการ ไม่ได้มีข้อมูลนอกเหนือจากความรู้สึกของพื้นที่ และการดำเนินงานอาจจะถูกชักนำจากการได้รับการปลูกฝังข้อมูลปัญหาการจัดการขยะ มากกว่าการมองเห็นปัญหาจริง ๆ ที่ปรากฏก็ได้ มีเพียง 1 แห่ง คือ เทศบาลปานาละ ที่มีการจัดเก็บขยะที่ดี โดยเทศบาลตำบลเป็นผู้ดำเนินการ และมีการจัดการธนาคารขยะ ในกลุ่มเด็กนักเรียนด้วย ส่วนปัญหาเรื่องขยะเป็นปัญหาของการจัดการในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะเองมากกว่าการเกิดเป็นปัญหาร่วม โดยไม่พบข้อมูลการแสดงปริมาณขยะ ไม่มีข้อมูลการจัดเก็บ/กำจัดขยะในทุกพื้นที่

การจัดประชุมที่เกิดขึ้นทั้งสิ้น 3 ครั้งและผู้สังเคราะห์ได้ มีส่วนสังเกตการณ์ พบว่า มีกลุ่มทั้ง 7 กลุ่มมาเข้าร่วมประชุม บางครั้งใช้ภาษามลายูท้องถิ่น บางครั้งใช้ภาษาท้องถิ่นภาคใต้ การนำเสนอของทีมนักวิจัยกลางพบว่า ยังขาดการประสานงานที่กระหว่างทีมวิจัยกลาง รายงานที่นำเสนอเป็นรายงานที่ไม่ได้นำเอาข้อมูลที่สำคัญคือ กระบวนการการทำ AIC แล้วได้สาระอะไรจากกลุ่มทั้ง 7 กลุ่ม โดยมีการจัดกระบวนการแบบรวมเพียง 1 ครั้ง ไม่มีการวัดผล ไม่มีแบบสังเกตที่อ้างอิง รวมถึงไม่มีข้อมูลที่จะสนับสนุน การใช้เวทีนำเสนอก็ยังคงอยู่ในกรอบเก่า ๆ คือ ความเป็นมา และความรู้สึกของ “بابอ” หรือผู้แทน “بابอ” ในการนำเสนอไม่มีการเก็บข้อมูล จากกระบวนการ (การนำเสนอ ให้ สวรรส ภาคใต้ มอ.) รับทราบถึงการดำเนินงาน โดยนำเสนอแผนงานดังที่แนบมา ซึ่งอาจจะยังไม่สมบูรณ์เนื่องจากยังมีปัญหาเรื่องการจัดการ

ในการนำเสนอสภาพแวดล้อมของทั้ง 7 พื้นที่ ก็พบว่า มีความขัดแย้งกันระหว่าง ประชาชนและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ มี 1 แห่งมีปัญหาการจัดการน้ำ ซึ่งน่าจะเป็นปัญหาที่สำคัญเนื่องจากนักเรียนต้องใช้น้ำดื่ม/ใช้ นอกจากนี้ในทุกพื้นที่ยังมีปัญหาเรื่องการจัดการภูมิทัศน์อีกด้วย

ตามบทบาทของทีมวิจัยกลาง ซึ่งได้กล่าวไว้ข้างต้น คือ ต้องติดตามการดำเนินงานทั้งนี้หากคาดหวังว่าการใช้ประเด็นการจัดการขยะ เป็นเครื่องมือที่จะให้เกิดการร่วมมือต่อไปในระยะยาว แต่ในการจัดการ พบว่าเป็นการวางแผนและจัดการโดย โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม /สถาบันปอเนาะมี อบต. 2 แห่งที่นำถังขยะมาวางไว้ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ นอกจากนี้ยังได้มีความพยายามที่จะจัดทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนเรื่องการจัดการขยะ

การนำเสนอความสำเร็จที่เกิดขึ้นทีมวิจัยกลางยังไม่มีข้อมูลสนับสนุนว่า ผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัยนี้ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างไร เช่น การเกิดความร่วมมือของทั้ง 3 ภาคีที่เป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรมที่อาจจะจับต้องและเห็นได้ไม่ชัดเจน

การวิเคราะห์ผลการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ

1.การจัดประเด็น หากพิจารณาย้อนกลับไปถึงที่มาของการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ จะพบว่า ทีมวิจัยกลางได้นำแนวคิดเพื่อการต่อยอดการศึกษาของ เยาวนิชและคณะมาเป็นแนวทาง เนื่องจากในการศึกษาสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนสอนศาสนา นักวิจัยกลางตั้งประเด็นไว้ 2 ประเด็น หลัก คือ การจัดการขยะ

ระบบน้ำทั้งน้ำดื่มและน้ำใช้ ความสะอาดของโรงอาหาร และสิ่งแวดล้อมห้องน้ำห้องส้วมและห้องพัก ข้อคำถามส่วนใหญ่เน้นประเด็นเรื่องขยะ ผลการศึกษาก็พบว่า ทั้ง 7 พื้นที่กล่าวว่า มีปัญหาขยะมากที่สุด แต่ข้อมูลที่ไม่ได้นำเสนอคือ การประเมินปริมาณขยะว่ามีปัญหาจริง หรือไม่ เพราะปัญหาขยะอาจจะเป็นปัญหาที่เห็นง่ายที่สุด ส่วนประเด็นน้ำพบน้อย ทั้งนี้อาจเนื่องจากความเคยชินในการใช้น้ำลักษณะเช่นนี้มาก่อน ประเด็นห้องพักและสิ่งแวดล้อมในห้องพัก และเรื่องโรงครัว ความสะอาดของห้องครัวไม่ได้รับการหยิบยกออกมาวิเคราะห์ ว่าสัมพันธ์กับภาวะสุขภาพอย่างไร เช่นเดียวกับประเด็นขยะและการจัดการขยะที่ยังไม่ได้นำเสนอความสัมพันธ์นี้

2.การต่อยอดการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพในโรงเรียนสอนศาสนาประเภทต่าง ๆ ที่มิจัยกลางไม่ได้ทบทวนประเด็นอย่างละเอียดว่า ในแต่ละสถานที่มีความแตกต่างกัน การมีแนวทางจากการวิจัยเป็นสิ่งที่ได้ เพราะช่วยลดเวลาในการศึกษาข้อมูลปัญหาเบื้องต้น และช่วยนำมาประกอบการพิจารณาเลือกพื้นที่ ซึ่งมีการกำหนดไว้ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

3.การวิเคราะห์บริบทของพื้นที่ จากฐานข้อมูลโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะที่ได้จากการสำรวจและนำไปสู่การคัดเลือกเป็นพื้นที่เป้าหมาย แต่สิ่งที่ต้องพิจารณา คือ การดำเนินงานโครงการนี้ไม่ได้ดำเนินกิจกรรมโดยโรงเรียนสอนศาสนาแต่อย่างใด ประเด็นร่วมที่เกิดขึ้นเป็นเพียงเครื่องมือในการวางแผนการวิจัยต่อไปว่าจะเป็นอย่างใด และทั้ง 7 พื้นที่ก็มีอิสระต่อกัน สิ่งที่ไม่ปรากฏ คือ การแสดงถึงความร่วมมือ/สัมพันธ์ภาพกับอีกสองฝ่ายคือ ภาครัฐและเอกชน และสถานีนอามัยในพื้นที่ที่เป็นรูปธรรม นั่นคือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและสถานีนอามัยในพื้นที่ มีความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นความสัมพันธ์แนวระนาบ ทั้งนี้หากเป็นเพียงการมาประชุม ร่วมกันหรือเดินทางมา พร้อมกัน ก็ไม่ได้เป็นเครื่องกำหนดว่ามีความร่วมมือเกิดขึ้นนั่นคือ ขาดข้อมูลเชิงประจักษ์

4.ข้อด้อยที่เกิดจากการเลือกโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ สถานีนอามัยและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นคือ การร่วมคิดวิเคราะห์ประเด็นปัญหา ร่วมด้านสุขภาพนอามัยในพื้นที่ นั่นคือ อาจจะไม่ใช่ประเด็นสิ่งแวดล้อมหรือขยะก็ได้ เช่น คุณภาพของน้ำที่นำไปสู่โรคติดต่อในทางระบบทางเดินอาหาร เป็นต้น ซึ่งการกำหนดประเด็นเป็นการชักนำจากผลการศึกษาหรือไม่ หากไม่ใช่ ต้องมีข้อมูลสนับสนุนว่า สถานีนอามัย และ อบต/เทศบาล มองประเด็นปัญหาเดียวกัน

แต่จากการศึกษานี้ไม่มีข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพให้ปรากฏ จึงดูคล้ายว่าที่มิจัยกลางได้กำหนดกรอบปัญหาและพื้นที่ไว้ก่อนแล้ว ประกอบกับการจัดกระบวนการ PAR(Participatory Action Research) และ AIC (Appreciate Influence Control) ที่มิจัยกลางไม่ได้ให้โรงเรียนสอนศาสนา มีการออกความคิดเห็นร่วมกับ สถานีนอามัย และอบต สิ่งที่ที่มิจัยกลางมอบให้แก่พื้นที่คือ การตั้งประเด็นที่เป็นเสมือนตุ๊กตาหรือเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมคือ รูปแบบของการจัดการขยะ ที่อาจจะไม่เจตนาที่จะใช้เป็นประเด็นหลัก เป็นสิ่งที่หลายฝ่ายเห็นทางออกของการดำเนินงาน การจัดทัศนศึกษาไปดูงานที่เทศบาลตำบลบริก อำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา ยังเป็นการตอกย้ำความคิดในการแก้ไขปัญหของทั้ง 7 พื้นที่ แต่ยังคงขาดข้อมูลสนับสนุนทั้งจากสถานีนอามัยและเทศบาล/องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และบทยาของภาคี

5.กระบวนการประเมินผล ที่มิจัยกลางขาดการวางแผนการประเมินอย่างเป็นรูปธรรม

6.ความยั่งยืนของการพัฒนาสุขภาพชุมชน ตามแนวคิดของ สวรรค์ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มุ่งเน้นในเรื่องสุขภาพชุมชนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงให้การสนับสนุนโครงการนี้ โดยมีพื้นที่นำร่อง 7 พื้นที่ แต่ละพื้นที่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนในการพัฒนาและดำเนินงานโครงการ

๗ ความยั่งยืนจะเกิดขึ้นโดยมีการจัดทำแผนชุมชน ซึ่งจากกาดำเนินงานก็เกิดเป็นแผนงานทุกพื้นที่แต่ยังไม่มีแผนปฏิบัติการที่ชัดเจน นอกจากนี้การขยายไปยังพื้นที่อื่นก็ไม่ปรากฏการต่อยอดการจัดการความรู้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษา

การเรียนรู้ที่เกิดขึ้น

แนวคิดการจัดการงานวิจัย โดยบทบาทของ สวรส ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในแผนงานที่ใช้พื้นที่เป็นฐานการพัฒนาสุขภาพและเลือกประเด็นที่จะพัฒนาในเรื่องสุขภาพในสถาบันปอเนาะและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา มีโครงการนำร่องเพื่อประเมินปัญหา/สถานการณ์โดยรวม การต่อยอดโครงการโดยมีประเด็นร่วมของภาคีหลัก 3 ภาคส่วนคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานีนามัย พื้นที่เป้าหมาย และนักวิชาการ โดยมองความยั่งยืนในพื้นที่เป็นหลักและสามารถร่วมกันจัดการปัญหาทั้งในแนวราบและแนวตั้งได้ แนวคิดดังกล่าวก่อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ร่วมกัน กล่าวคือ รู้สถานการณ์ปัญหา มีเป้าหมาย และหาทางเดินไปยังเป้าหมายที่ต้องการ มีการติดตามการทำงานเพื่อสรุปว่า รูปแบบการทำงานดังกล่าวตอบคำถามในเชิงการเกิดเครือข่ายการทำงานในพื้นที่หรือไม่ การเกาะเกี่ยวของเครือข่ายเป็นอย่างไร และจะขยายออกไปได้อีกหรือไม่ หรือเมื่อทีมวิจัยปรับเปลี่ยนมาเป็นที่ปรึกษา สภาพของการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพจะเป็นเช่นไร

จากการแผนงานนี้พบว่า

1. เกิดองค์ความรู้ใหม่ให้แก่พื้นที่ คือ การร่วมกันทำงานและการจัดการปัญหาโดยการมีส่วนร่วม ประเด็นการจัดการขยะเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเป้าหมาย เกิดความตระหนักในเรื่องสุขภาพอนามัย และเกิดการสร้างสัมพันธ์ภาพกับภาคส่วนอื่น ๆ การได้ร่วมรับทราบปัญหาของพื้นที่อื่น ที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพัฒนาให้ทัดเทียมกับกลุ่มอื่น ๆ สิ่งให้เห็นชัดเจนคือ ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างภาครัฐ นักวิชาการ และ พื้นที่

2. เกิดเครือข่ายความร่วมมือ ทั้งนี้พบว่า มีการลงนามร่วมกันระหว่างพื้นที่ โดยมีองค์กรร่วมรับทราบได้แก่ สปสข สวรส ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และผู้แทนจากกระทรวงศึกษาธิการ ที่รับผิดชอบสถาบันปอเนาะ/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา ทำให้เกิดบรรยากาศการศึกษาในการทำงานที่มีแนวโน้มว่าจะเป็นไปในทิศทางที่ดี

2.1 การเกิดความร่วมมือของหน่วยงาน สามส่วนในพื้นที่ ประกอบด้วยหน่วยงานสาธารณสุข องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น และ โรงเรียนปอเนาะ ทำให้มีการแลกเปลี่ยนปัญหาที่กระจ่างขึ้น ความร่วมมือที่เกิดขึ้นจะยั่งยืนหรือไม่ขึ้นอยู่กับจัดการของพื้นที่ ว่าจะสามารถต่อยอดของความสัมพันธ์ได้มากน้อยเพียงใด การสร้างความสัมพันธ์ในแนวราบกับโรงเรียนปอเนาะอื่น ๆ ยังไม่มี เพราะหากโครงการนี้จุดประกายให้เกิดการเรียนรู้ต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สาธารณสุข และ โรงเรียนปอเนาะ ก็จะต้องมีการขยายแนวคิด ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาอื่นที่ไม่ใช่ประเด็นการจัดการขยะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาแต่ละพื้นที่

2.2. เกิดจุดเริ่มต้นของความร่วมมือภายในชุมชน ซึ่งสามารถต่อยอดการทำงานร่วมกันเพื่อการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพและปัญหาอื่น ๆ ต่อไปได้

2.3. แนวคิดในการสร้างความร่วมมือที่เกิดจากแนวราบเป็นฐานของการพัฒนาความร่วมมือต่อไป

2.4. เกิดภาพความความร่วมมือที่ดีภายใต้สถานการณ์ความรุนแรง

2.5. เกิดเครือข่ายความร่วมมือเพิ่มขึ้นในพื้นที่อย่างน้อย 21 เครือข่าย

3. เกิดการเรียนรู้การพัฒนางานวิจัยในพื้นที่โดยชุมชน การพิจารณาประเด็นสุขภาพชุมชนที่เลือกจากพื้นที่ที่เป็นหัวใจของกลุ่มคนในพื้นที่ คือ โรงเรียนสอนศาสนา ที่โดยบทบาทเป็นผู้ผลิตผู้รู้ทางศาสนาที่ถือว่าเป็นสิ่งที่กำหนดไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน ในการสืบทอดและดำรงความเป็นอิสลามิกชน งานวิจัยนี้ช่วยเพิ่มความเข้าใจที่ดีต่อกันระหว่างผู้บริหารสถาบันปอเนาะ/โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา ผู้นำในพื้นที่ และ บุคลากรสาธารณสุขให้เกิดกิจกรรมร่วมกันในการแก้ไขปัญหาสุขภาพ ที่สามารถเชื่อมโยงถึงปัญหาของชุมชนโดยรวมได้
4. เกิดการเรียนรู้ในกลุ่มนักเรียนในโรงเรียนได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ในโครงการนี้นำเรื่องการจัดการขยะมาเป็นประเด็นร่วม ซึ่งนักเรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม โดยนักเรียนเหล่านี้มีการต่อยอดการจัดกิจกรรมต่อเนื่องด้วย

ข้อด้อย ที่พบ คือ

1. ประเด็นปัญหาที่ทีมวิจัยพยายามต่อยอดงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพชุมชน ถึงแม้ว่าจะมีการศึกษาข้อมูลด้านปัญหาสิ่งแวดล้อมมาแล้วก็ตาม แต่ประเด็นดังกล่าวยังไม่มีความเชื่อมโยงกับสุขภาพชุมชน ซึ่งการวิจัยนี้น่าจะตอบคำถามนี้ได้บ้าง แต่เมื่อสิ้นสุดโครงการแล้วทีมวิจัยกลางยังไม่สามารถตอบคำถามได้
2. ประเด็นร่วมของปัญหา พบว่า ทุกพื้นที่เลือกปัญหาการจัดการขยะเป็นประเด็นร่วม แต่จากข้อมูลเบื้องต้น พบว่า ประเด็นการจัดการขยะไม่ได้เป็นประเด็นเร่งด่วนในการแก้ปัญหา แต่อาจจะเป็นที่ชักนำโดยกลุ่มและการนำเสนอของทีมนักวิจัยกลางรวมทั้งการไปดูงานด้านการจัดการขยะ ทั้งนี้หากจะพิจารณาว่า ประเด็นการจัดการขยะ เป็นประเด็นที่ควรได้รับการแก้ไข หรือไม่ ซึ่งทีมนักวิจัยกลางไม่ได้นำเสนอกระบวนการที่ได้มาซึ่งปัญหา ทั้งนี้หากได้ทำกระบวนการ AIC แล้วควรจะได้ประเด็นที่อาจจะแตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่
3. การศึกษานี้ยังขาดการทบทวนสถานการณ์ก่อนการดำเนินงาน การนำผลการศึกษา ของ เยาวนิช และคณะ(2551) มาเป็นประเด็นทุกพื้นที่ก็อาจจะมีความคลาดเคลื่อน ทั้งนี้การทำ AIC จะช่วยให้ทีมนักวิจัยกลางจัดเรียงความสำคัญของ ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพชุมชนซึ่งชุมชนในที่นี้ คือ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะที่อาจมีความแตกต่างกัน และหาก เป็นเช่นนั้น การศึกษานี้จะสามารถนำเสนอความต่างของบริบทพื้นที่ ปัญหาและศักยภาพของ พื้นที่ รวมถึงกระบวนการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกัน
4. จากการติดตามในพื้นที่ พบว่า มีการจัดการที่ยังพบว่าเป็นบางส่วนเท่านั้น ทั้งนี้ อาจเนื่องจากการเป็นช่วงการปิดภาคการศึกษา อย่างไรก็ตามทีมนักวิจัยกลางไม่ได้นำเสนอกระบวนการ การแก้ปัญหาแบบมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นและไม่ชัดเจน ทั้งนี้จากการสอบถามในพื้นที่ พบว่า กระบวนการพูดคุย ในบางพื้นที่มีการจัดประชุมร่วมกัน 1-2 ครั้ง ส่วนการประชุมที่จัดโดยทีมนักวิจัย กลางมีทั้งสิ้น 3 ครั้ง
5. การเกิดมีแผนการดำเนินงานยังไม่ได้นำไปสู่การปฏิบัติ
6. ทีมนักวิจัยกลางไม่ได้เสนอถึงกระบวนการที่ได้มาซึ่งการทำแผน ซึ่งพบว่า แผนที่นำเสนอ เป็นความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถานีนามัย หากเป็นการร่วมมือ จากองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นก็ควรจะต้องมีประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม ทั้งนี้อาจเป็นการทำประชา พิจารณ์ หรือการทำประชาคม
7. ทีมนักวิจัยกลางไม่ได้นำเสนอการจัดทำประชาคม ซึ่งมีความจำเป็นในการคืนข้อมูลให้กับ ชุมชน ซึ่งอาจดำเนินการผ่านการประชุมของพื้นที่โดยผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้รับ

ทราบการดำเนินงานและนำไปสู่การเกิดความร่วมมือของชุมชนต่อไป และอาจจะนำไปสู่แนวคิดและวิธีการในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ร่วมกันต่อไปอีกด้วย

8.การใช้ กระบวนการจัดการขยะ อาจจะไม่ใช่ปัญหาที่สำคัญ ทำให้บางพื้นที่ที่ไม่มีปัญหาดังกล่าว และมีกระบวนการจัดการที่ค่อนข้างดีแล้ว ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอะไร การสร้างรูปแบบการจัดการขยะ ควรมาจากพื้นที่ เช่น การแยกขยะ ในโรงเรียน สถานีนามัย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้การติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหากมองที่เป้าหมายคือ โรงเรียนปอนาะ แต่องค์กรที่ร่วมคิดร่วมทำไม่มีการเปลี่ยนแปลง ก็ไม่น่าที่จะมีความยั่งยืนของความสำเร็จเท่ากับการให้ความรู้แก่ประชาชนรวมทั้งการตั้งมาตรการรองรับน่าจะเป็นสิ่งที่ยั่งยืน

9.ขาดข้อมูล ระบบการเก็บข้อมูลของทีมิวิจัยกลางยังไม่ได้นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ การนำเสนอยังไม่เป็นน้ำหนัก

10.ขาดการประเมินผล การติดตามการเปลี่ยนแปลง และผลที่ได้จากการจัดเวทีเสวนาหรือการสัมมนา

11.ขาดข้อมูลการวิเคราะห์พื้นที่ และศักยภาพของพื้นที่

12.ทีมิวิจัยกลางยังไม่สามารถถอดออกมาเป็นรายงานนำเสนอ เพียงแต่การนำเสนอบนเวที โดยกล่าวถึงการสังเกตว่ามีความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไปคือ มีการพูดคุยกันระหว่าง กลุ่มทั้ง 3 ประกอบด้วย อบต. สถานีนามัย และ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา แต่ผลงานที่กล่าวถึงการแสดงความร่วมมือหรือพันธสัญญาที่เกิดขึ้นยังไม่ปรากฏภาพ และยังไม่ได้นำเสนอตัวชี้วัดของกิจกรรมต่าง ๆ เช่น แบบประเมิน หรือบทสัมภาษณ์ ความคิดเห็นต่อโครงการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อสังเกต

1.ทีมิวิจัยกลางขาดข้อมูลที่จะนำมาทำการวิเคราะห์พื้นที่ ตั้งแต่ความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ภาคส่วน ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มองโดยพื้นที่ การวิเคราะห์ศักยภาพของทั้ง 3 ภาคส่วน รวมถึงความร่วมมือของชุมชนนอกโรงเรียน ฯ ด้วย ทั้งนี้หากมีการวิเคราะห์สถานการณ์โดยใช้กระบวนการที่ทีมิวิจัยกลางอ้างอิงอาจจะทำให้ประเด็นปัญหาสุขภาวะในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน และจะทำให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาที่ต่างรูปแบบ ทั้งนี้ได้หมายความว่า ทุกพื้นที่จะต้องประสบความสำเร็จได้ผลตรงตามที่ได้คาดไว้ แต่การที่พบอุปสรรคและต้องเปลี่ยนกระบวนการในการแก้ไขปัญหา น่าจะเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงการนำทฤษฎีการสื่อสารด้วย AIC รวมทั้งการนำเอาบัญญัติในเรื่องความสะอาดที่ปรากฏในอัลฮาดิษ มาใช้ ซึ่งมีทั้งประเด็น ห้องน้ำ การขับถ่าย และการใช้น้ำ อีกด้วย

2.การนำเสนอผลของการวิจัยไม่ได้นำเสนอให้เห็นถึงกระบวนการการปรับเปลี่ยนเจตคติหรือทัศนคติ ความไม่เข้าใจกันหรือความสัมพันธ์หลวม ๆ ระหว่างภาคีที่ 3 ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการอธิบาย หรือชี้แนะแก่โครงการอื่น ๆ ให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งนำไปสู่กระบวนการจัดการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ต่างฝ่ายต่างมีประเด็นที่ยังไม่เข้าใจกันอยู่ แต่การวิจัยนี้ไม่ได้นำเสนอ ซึ่งน่าเสียายเป็นอย่างยิ่ง ทำให้งานวิจัยนี้ไม่แตกต่างจากการทำกิจกรรมที่ไม่ได้วางแผนการดำเนินงานล่วงหน้าว่า จะสังเกตอะไรบ้าง เพราะการตอบโจทย์ในเรื่องการสร้างความร่วมมือกันบนสถานการณ์ปัจจุบันน่าจะท้าทายความสามารถของทีมิวิจัยกลาง ว่ามีกระบวนการอย่างไร เพราะการประชุมร่วมกันเพียง 3 ครั้ง(เนื่องจากมีการรายงานไว้เพียงนี้) คงจะไม่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ในระยะเวลา 6 เดือน นอกจากนี้ยังมีผลต่อการนำไปสังเคราะห์ด้วยว่า กลวิธีใดที่ทำให้เกิด

การเปลี่ยนแปลงหรือไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกายภาพ คือ ความสะอาดของสถานที่ แต่ยังพบว่า โดยรอบยังไม่มีมีการเปลี่ยนแปลง เช่น พบที่เก็บขยะ แต่เมื่อเดินรอบ ๆ สถานศึกษาจะพบขยะกองอยู่ หรือ ในส่วนของพื้นที่รอบนอก ในหมู่บ้าน ยังพบขยะอีกจำนวนมากที่ยังไม่ได้รับการจัดการ

3.การแก้ปัญหาการจัดการขยะ ที่ใช้เป็นหนึ่งในกลยุทธ์เพื่อสร้างความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาสุขภาวะระยะยาวที่คาดว่า จะมีประเด็นอื่นๆ ได้ต่อยอด โดยเฉพาะโรคติดต่อต่าง ๆ ที่อาจจะมียุงในพื้นที่โดยรอบ และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ ซึ่งมีลักษณะคล้ายโรงเรียนประจำ บางแห่งมีศูนย์เด็กเล็กและคนชราด้วย ซึ่งหากมีการระบาดของโรค เช่น วัณโรค หวัดท้องร่วงอย่างรุนแรง ก็อาจจะกระทบกันทั้งระบบ และเป็นบทเรียนให้แก่โรงเรียนอื่น ๆ ทั้งที่เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม /สถาบันปอเนาะ หรือโรงเรียนอื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายกันได้เกิดแนวคิดในการนำไปปรับใช้

4.การจัดการอื่น ๆ ที่พบร่วมกัน คือ หอพัก และ ห้องน้ำห้องส้วม น้ำดื่ม น้ำใช้ ซึ่งน้ำดื่ม น้ำใช้ยังใช้บ่อต้นในบางพื้นที่ปัญหาที่พบ คือ การหาแหล่งน้ำซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากทหารที่เข้ามาประจำการในพื้นที่ ประเด็นนี้อาจจะไม่ชัดเจนเพราะเด็กส่วนใหญ่กลับบ้าน เนื่องจากเป็นช่วงปิดภาคเรียน

5.การจัดการภูมิทัศน์ เป็นประเด็นที่มีการหยิบยกขึ้นมาเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม เช่น การจัดการระบายน้ำ บ่อพักน้ำเสีย หรือ การขุดบ่อ ที่ต้องคำนึงถึงปัญหาการปนเปื้อนของน้ำ ซึ่งเป็นแนวทางที่สถานศึกษาจะต้องวางแผนการดำเนินงานต่อไปและอาจจะเป็นความร่วมมือในชุมชน

6.การศึกษานี้เป็นการ “เปิดตัว” สถานศึกษาอย่างโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะว่ามี กิจกรรมอะไรบ้าง และมีบทบาทอย่างไร รวมทั้งมีปัญหอะไรที่ต้องการความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งด้านการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน สิ่งแวดล้อม และการจัดการพื้นที่ ขณะเดียวกัน สถานศึกษาเหล่านี้ก็ถือว่าเป็นชุมชนหนึ่งในหลายชุมชนในพื้นที่ ความช่วยเหลือที่ต้องการจากชุมชนมีอะไรบ้างและสถานศึกษาเหล่านี้สามารถให้การช่วยเหลือกับชุมชนได้อย่างไร เช่น ด้านการศาสนา วินัย หรือเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1.ขยายแนวคิดในเรื่องการจัดการปัญหาสุขภาพอนามัยในโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม ไปยังพื้นที่อื่น ๆ โดยการชี้ประเด็นและวิเคราะห์ปัญหาที่แท้จริง มีการประเมินด้านสุขภาพอนามัยและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ขณะเดียวกันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานีนอมา้ย และสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดที่ดูแลงานอนามัยโรงเรียน และสำนักงานการศึกษาเอกชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพอนามัยและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนสอนศาสนาในระดับต่าง ๆ

2.ส่งเสริมการติดตามอนามัยในโรงเรียน และอนามัยพื้นฐาน ในโรงเรียนด้วยการจัดกิจกรรมตรวจสุขภาพแก่เด็กในโรงเรียน

3.การสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ เกิดเป็นการจัดการแบบเครือข่ายสหกรณ์ เพื่อช่วยระดมทุนในการพัฒนาทั้งด้านการจัดการเรียนการสอน ผู้สอน ผู้เรียน และสิ่งแวดล้อมให้มาตรฐาน

4.การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด สำนักจุฬาราชมนตรี ในการจัดมาตรฐานโรงเรียนให้มีมาตรฐานเดียวกัน เพื่อการกระจายตัวของนักเรียนที่สนใจศึกษาในโรงเรียนที่มีการเรียนการสอนด้านศาสนาอย่างเดียวหรืออาจมีการสอนควบคู่กันไปให้มีมาตรฐานเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อเอื้อให้โรงเรียนที่ยังไม่ถึง

เกณฑ์มาตรฐานได้มีโอกาสพัฒนาโดยมีสถานศึกษาอื่น ๆ ให้ความช่วยเหลือ โดยมีคณะกรรมการตรวจสอบ เช่นเดียวกับโรงเรียนของรัฐ

5.เปิดโอกาสในการศึกษาให้แก่เด็กที่ต้องการศึกษาเฉพาะด้านศาสนา ซึ่งอาจจะต้องมีสถานที่รองรับ เด็กกลุ่มนี้ให้มีโอกาสในการศึกษาระดับสูงโดยต้องให้รัฐมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนด้วย เพราะในปัจจุบันรัฐโดยกระทรวงศึกษาธิการมีส่วนร่วมน้อยมาก

6.รัฐส่งเสริมการสร้างความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับสถานีนามัยในพื้นที่ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีการจัดกิจกรรมหรือโครงการร่วมกันจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งมากขึ้นโดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยมีโครงการต่อยอด เช่น โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ ให้ความช่วยเหลือในเรื่องการขึ้นทะเบียนข้อปฏิบัติทางศาสนา มีการทบทวนข้อปฏิบัติเพื่อให้คนมีศรัทธาในศาสนา นอกจากนี้ยังต้องร่วมมือกับศาสนาอื่น ๆ ในพื้นที่ในการสร้างสันติให้เกิดขึ้นบนความแตกต่างด้านศาสนาแต่อยู่ภายใต้พหุวัฒนธรรมในท้องถิ่นเดียวกัน

7.องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดกิจกรรมในท้องถิ่นที่เปิดโอกาสให้เด็กนักเรียนที่เรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้ร่วมทำกิจกรรมในวันสำคัญ ๆ ของศาสนา และการร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมสิ่งแวดลอมในชุมชน เช่น การปลูกต้นไม้ในชุมชน การร่วมกิจกรรมวันปีใหม่ของศาสนาอิสลาม เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างจิตสำนึกให้นักเรียนรู้สึกรักชุมชน รักบ้านเกิด และรักประเทศชาติ

8.ด้านการส่งเสริมกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เนื่องจากการได้มีการลงนามร่วมกันระหว่าง 3 ฝ่าย ประกอบด้วย ผู้แทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ และ สถานีนามัยในการสร้างความร่วมมือร่วมกันแล้ว สิ่งที่เราคาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมคือ เกิดกิจกรรมร่วมกันทั้งด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม และสุขภาพ ซึ่งบทบาทของ สวรส ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และ สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติที่ร่วมให้การสนับสนุน ก็จะต้องถอยออกมาทำหน้าที่เป็นผู้ให้ข้อชี้แนะและเป็นผู้สนับสนุนทางด้านวิชาการในการดำเนินงานของพื้นที่

9.สร้างและส่งเสริมเครือข่ายความร่วมมือของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามและสถาบันปอเนาะในระดับต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนามาตรฐานทั้งการศึกษา วัฒนธรรมท้องถิ่น และคุณภาพชีวิตของผู้เรียนที่เลือกที่จะเข้าศึกษาในสถานศึกษาเหล่านี้

10.สวรส ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และ สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ สาขาภาคใต้ จะต้องทำหน้าที่ติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องด้วยว่า ภายหลังจากที่การลงนามความร่วมมือแล้วมีการเปลี่ยนแปลงอะไร และยังต้องการการสนับสนุนอะไรเพิ่มเติม

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้บริหาร

1.แนวคิดในการแก้ปัญหาโดยใช้พื้นที่เป็นศูนย์กลาง และพยายามหาความร่วมมือจากองค์กรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความยั่งยืน โดยมีสวรส ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และนักวิชาการเป็นผู้ชี้แนะและให้การสนับสนุนในระยะแรก ๆ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเป็นแนวคิดที่ดี หากแต่นักวิชาการที่ให้การชี้แนะจะต้องเข้าใจบริบทของพื้นที่ และธรรมชาติของกลุ่มที่เกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์และการยอมรับที่ทุกกลุ่มมีต่อผู้ดำเนินการ รวมถึงความมุ่งมั่นและศักยภาพของของทีมวิจัย ทั้งนี้เพราะโครงการพัฒนาใด ๆ ก็ตาม หากไม่ได้ติดตามอย่างต่อเนื่องแต่ปล่อยให้ไปไปตามกระบวนการธรรมชาติก็

จะไม่เกิดประสิทธิภาพ การที่จะอธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงได้ ทีมวิจัยต้อง “เกาะติด” สถานการณ์ โดยใช้กระบวนการสังเกต บันทึก และวัดผลเป็นระยะ ๆ

2.การส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา/สถาบันปอเนาะ เป็นโครงการที่ควรได้รับการสนับสนุน ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับการแก้ปัญหาความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งนี้เห็นได้จากจำนวนผู้เรียนที่มีมากกว่า 2 แสนคน มีสถานศึกษา 588 แห่ง ส่วนกระบวนการแก้ปัญหาโดยให้ทั้งภาคการปกครอง ศาสนา และ สาธารณสุขเข้ามาร่วมกันแก้ปัญหาอาจจะยังไม่มีผลที่ยั่งยืน หากมีการปรับเปลี่ยนในกลุ่มเจ้าหน้าที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่การมีส่วนร่วมโดยมีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจะเกิดความยั่งยืนเพิ่มขึ้น

3.การพัฒนาโครงการส่งเสริมสุขภาพของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/สถาบันปอเนาะ อาจจะลดพื้นที่ลง แต่ต้องเลือกสถานศึกษาเป้าหมายที่เป็นตัวแทนของ สถานศึกษาในแต่ละระดับ ทั้งนี้เพราะมีความแตกต่างกันทั้งทรัพยากรมนุษย์และการเงิน สภาพแวดล้อม และถ้าสามารถทำให้เกิดเป็นเครือข่ายของสถานศึกษาที่เอื้อต่อกันจะส่งเสริมการพัฒนาได้อย่างยั่งยืนกว่า เพราะไม่ว่าเด็กนักเรียนจะอยู่ในสถานศึกษาใด ก็มีสุขภาพที่ดี อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งน่าจะดีกว่า การทำพร้อม ๆ กันในหลายพื้นที่ และมีปัญหาการจัดการโครงการ

4.การกำหนดตัวชี้วัดของความสำเร็จที่เกิดขึ้น เป็นสิ่งสำคัญ เพราะมีฉะนั้นการวิจัยนั้นก็จะสูญเปล่าทางการศึกษาและการพัฒนา และไม่เกิดการเรียนรู้ใด ๆ ทั้งนี้ถึงแม้จะไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน แต่หากมีกระบวนการที่ชัดเจน มีการวัดและประเมินผลทั้งรูปธรรมและนามธรรมก็สามารถถอดบทเรียนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ทั้งสิ่งที่ดีและข้อด้อยที่จะนำไปเป็นบทเรียน/เกิดการเรียนรู้ในการพัฒนาทำนองเดียวกันในพื้นที่อื่น ๆ

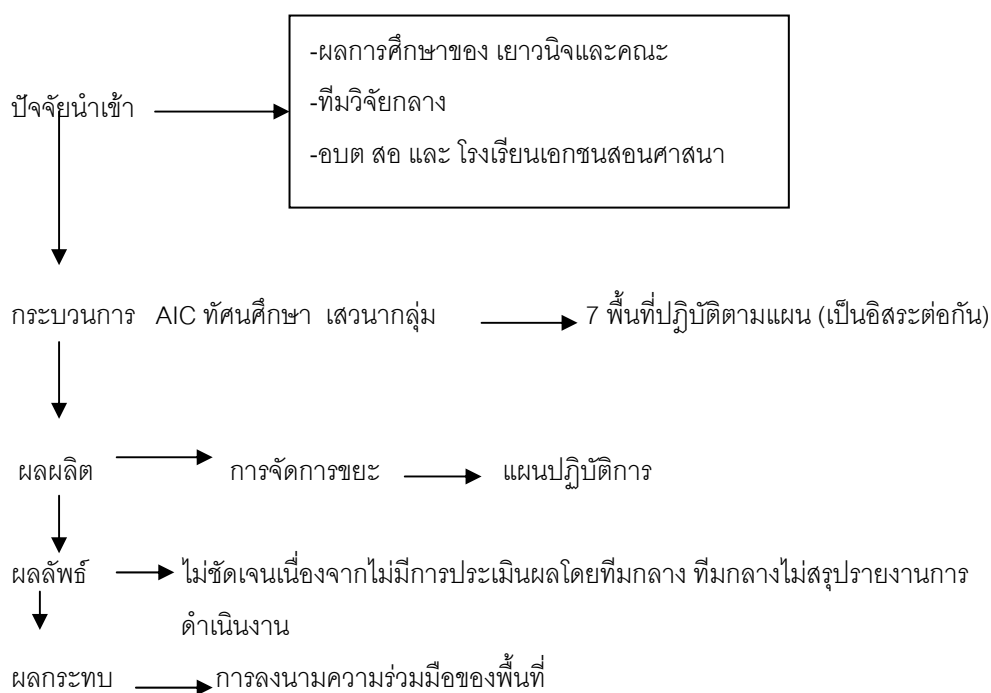
5.ในการสนับสนุนการวิจัยหรือโครงการ ผู้ให้การสนับสนุนจะต้องวางแผนในการติดตามอย่างต่อเนื่อง และควบคู่ไปกับการจัดกิจกรรมที่เกิดขึ้นของผู้ดำเนินงานโครงการ

6.ในการพิจารณาผู้ขอรับการสนับสนุนการดำเนินงานโครงการในภาคใต้ตอนล่าง สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ ศักยภาพของทีมวิจัย เพราะจากงานวิจัยโครงการนี้ พบว่า ผู้ให้การสนับสนุนประเมินศักยภาพของทีมวิจัยสูงเกินความเป็นจริง ทั้งนี้ผลของการดำเนินงานไม่ได้เป็นไปตามที่ทีมวิจัยวางแผนไว้ การทำงานไม่บรรลุเป้าหมายเนื่องจากทีมวิจัยไม่ได้ติดตามลงไปช่วยกลุ่มเป้าหมายในการตั้งเป้าหมาย การวางแผน ไม่ก้าวหน้าและการปฏิบัติงานจริง และที่สำคัญคือ ไม่มีรายงานฉบับสมบูรณ์ที่มีคุณภาพให้ปรากฏ ดังนั้น ในการพิจารณาสนับสนุนการดำเนินงานโครงการในพื้นที่ดังกล่าวจะต้องพิจารณาถึงศักยภาพที่แท้จริง ไม่พิจารณาเพียงเพราะเป็นผู้ที่อาศัยในพื้นที่ หรือเพราะเป็นผู้ที่มีอัตลักษณ์เดียวกับกลุ่มเป้าหมาย หรือเพียงเพราะเป็นนักวิชาการในพื้นที่ เท่านั้น

สรุป

จากข้อสรุปข้างต้น จะเห็นได้ว่า โครงการการศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพของชุมชนในพื้นที่ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ยังไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงและไม่มีการนำเสนอผลที่เป็นรูปธรรม ตัวชี้วัดที่กำหนด ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพรวมถึงการนำเสนอรายงานที่ล่าช้า ทำให้ไม่สามารถสังเคราะห์ผลที่ได้จากการดำเนินงานได้อย่างลึกซึ้ง แต่อย่างไรก็ตาม โครงการนี้ก็ทำให้เกิดการเรียนรู้แก่องค์กรที่ให้การสนับสนุนทุนวิจัย ซึ่งผลที่ได้ไม่ใช่ความล้มเหลว แต่เป็นบทเรียนทั้งสำหรับผู้ให้ทุน นักวิจัยกลาง และพื้นที่และภาคีทั้ง 21 กลุ่ม ทั้งนี้หากทั้งทีมวิจัยกลางและภาคีจะใจกว้างพอที่จะรับฟังข้อคิดเห็นที่แตกต่างออกไป ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก็อาจจะเกิดกับพื้นที่อื่น ๆ ได้ โดยอาจจะต้องทบทวนและร่วมกันปรับเปลี่ยน ถึงแม้จะไม่มีทุนสนับสนุน หากแต่ทั้งทีมวิจัยกลางและพื้นที่ทั้ง 21 กลุ่มได้ตั้งปณิธานในการร่วมมือกันพัฒนาก็สามารถดำเนินต่อไปได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากแหล่งทุนอื่น เช่น การจัดการขยะในสถานศึกษา ความสะอาดของสถานที่รอบ ๆ สุขอนามัยของนักเรียน เป็นต้น สิ่งที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ การสร้างจิตสำนึกมากกว่าการหาจัดอุปกรณ์/ภาชนะ

โครงการนี้ มีข้อดี ที่ทำให้แต่ละฝ่ายได้มองเห็นตนเอง และ พยายามสร้างความร่วมมือกัน เพราะส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม ที่มีวิถีแห่งมุสลิมเหมือนกัน ซึ่งน่าจะง่ายต่อการสานต่อและการเกิดความร่วมมือ

แผนภูมิที่ 9 สรุปการดำเนินงานโครงการ

บรรณานุกรม

เกษม วัฒนชัย วิพุท พูลเจริญ สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ เดชรัต สุขกำเนิด ปัตตพงษ์ เกษตรสมบูรณ์ และคณะ.

นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ. กรุงเทพมหานคร: ดีไซน์ 2544.

ธีระพงษ์ แก้วหาญ. กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม: ศูนย์ฝึกอบรมและ

พัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2551.

เยาวนิจ กิตติธรรณและคณะ. รายงานวิจัย เรื่องการจัดการสุขภาพในสถานศึกษาในเขตพื้นที่

จังหวัดชายแดนภาคใต้. สถาบันวิจัยระบบสุขภาพ ภาคใต้ สงขลา (อัดสำเนา) 2551

ปรีชา อุปโยคิน. มิติทางสังคมและวัฒนธรรมกับปัญหาสุขภาพ. In: วีระศักดิ์ จงสุวิวัฒน์วงศ์, editor. รายงาน

การประชุมวิชาการพฤติกรรมสุขภาพ ครั้งที่ 4 สังคมวัฒนธรรมกับสุขภาพมหาวิทยาลัยสงขลา

นครินทร์: โอเอส พรินต์ติ้ง; 2539. p. 95-110.

อุทิศ จิตเงิน และ วนิดา วิระกุล,. สังเคราะห์บทเรียนการทำงานชุมชน. 1 ed. สุพจน์ ธิ, editor. นนทบุรี: อุษษา

การพิมพ์; 2550.

Chinvarakorn V. Effects of students' background vs. school conditions on primary schools students' academic achievement in Thailand.

Farrungsang B, ED M. The Multicultural Education Knowledge in 3 Southern Border Provinces: Trend for The Educational Reformation.

Kerian K. Association between functional dentition with inadequate calorie intake and underweight in elderly people living in "Pondok" in Kelantan. Archives of Orofacial Sciences 2007;2:10-9.

Laeheem K. Predicting Factors for Academic Achievement of Islamic Privates School Students' in the Three Southern Border Provinces of Thailand. anxiety;10:16.